

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN.

DIRECTOR: Dr. C. DIACONOVICH.

—•—

Anul al ~~XXXIV~~-lea
1903.

—•—

Editura Asociațiunii.

—•—

SIBIIU, 1903.

TIPARIUL TIPOGRAFIEI ARCHIDIECESANE.

Sumarul Transilvaniei.

	Pag.		Pag.
I. Istorie.			
Amintiri din epoca sclăviei, de Iosif Sterca Şuluţu	71	Părerile romaniştilor în chestia ortografiei române, de Aurel Şuluţu	41
Câteva pagini din trecutul comunei Sălişte, de Ioan Lupaş	53	Părieri şi propuneri, I., de T. Maiorescu	6
Istoria şcoalelor născădene, de Virgil Şotropa	23, 77, 111	— II, de Iosif Sterca Şuluţu	7
O rectificăre, de Iosif Roman	146	Pentru unificărea limbei noastre literare, de Virgil Oniţiu	1
O scrisoare a lui Obedenar cătră Miklosich în chestia dialectului român din Macedonia, de Iosif Popovici	46	Preocupaţiunile sciinţifice, de Gavr. Todică	227
Statistica economică, de R. Simu	172	Pronunţia, fonetică şi scriere, de Iosif Popovici	93
II. Literatură şi sciinţă.			
Câte-va cuvinte asupra literaturii poporale, de Dr. P. Şpan	220	Repertoriu bibliografic al producţiunii literare române din ţară pe anul 1902	150
Cărămida şi litera, de Atanasiu Marienescu	191	Să ne îndreptăm limba de Virgil Oniţiu	4, 107, 205
Dela Academia Română (sesiunea generală din a. e.)	133	St. O. Iosif, <i>A fost odată</i> . poveste în versuri, conferenţă de Iosif Popovici	17
Descoperirea bibliotecei de stat din Vavilon, de Atanasiu Marienescu	127	Stan, Dr. Florian, simplificărea scrierei sunetelor închise (disertaţiune cetită cu ocaisia adun. gen. în Baia mare)	185
Despre testament, scriere pentru Bibl. popor. a Asoc. de Dr. V. Moldovan, recensiune, de Iosif St. Şuluţu	197	Precis de pronunţiation franţaise, de Iosif Popovici	162
Discursuri, Autonomia bisericească, Diverse, de Dr. Augustin Bunea, recensiune de I.	199	Premiers elements de pronunţiation franţaise, de Iosif Popovici	162
Enciclopedia română, de Dr. C. Diaconovich	39, 92, 201	III. Din sinul Asociaţiunii.	
Expoziţiia sciinţifică din Bucuresci	232	Adunarea generală dela Baia mare	189
— <i>programul expoziţiunii</i>	233	Discurs de deschidere, rostit de dl Parteniu Cosma la adunarea generală din Baia mare	167
— discursul de inaugurare al dlui Dr. C. I. Istrati	237	O dare de seamă, de Dr. C. Diaconovich	207
— descrierea expoziţiiei de dl Andreiu Bărseanu	250	IV. Diverse.	
Gaston Paris †, de Iosif Popovici	50	Octavian Smigelschi, expoziţiia de tablouri	202
Indreptar pentru ortografia română, de Virgil Oniţiu	12	Pentru fruntaşii români din Maramureş, de S.	89
Medicul poporului, partea II., de Dr. I. Felix, dare de samă	201	„Unde-i Blajul?” de red. „Enc. Rom.”	164
		Ioan Popea †	90

TRANSILVANIA

ORGANUL

ASOCIAȚIUNII PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN.

Nr. I.

Sibiu, Ianuarie — Februarie 1903.

An. XXXIV.

PENTRU UNIFICAREA LIMBEI NOSTRE LITERARE.

În zilele aceste s'a împlinit anul, de când comitetul central al Asociațiunii a 'ndreptat atenția Românilor de pretutindenți asupra primejdiei ce ne amenință prin destrămarea limbei noastre literare.

Meritul Asociațiunii este, că a pus de nou la ordinea zilei această mare chestiune, care de anți de zile începuse a nu ne mai preocupa.

Dragostea fără samên, cu care este legat Românul de limba sa strămoșescă, s'a arêtat îndată, și presa română de din-cócî și de din-colo de Carpați 'și-a ridicat glasul, salutând cu bucurie buna intențiune a comitetului central.

Chestiunea s'a discutat în articuli numeroși, dintre cari unii destul de sceptici, alții, putem dice majoritatea, mai optimiști.

Un lucru este mai pe sus de orî-ce îndoielă. Problema unificării limbei noastre literare este o problemă grea, enorm de grea. Dar pe cât de grea este ea, pe atît ni s'impune mai mult rezolvarea ei. Decî greutățile nu aũ să ne înspăimînte și nici ródele muncii noastre nu avem să le așteptăm într'un an, doi. Decî de anți de muncă seriósă și bine-chibzuită vor puté să aducă numai ródele dorite. Este istoria nucului, pe care-l sãdim, dar sub a căruî umbră rêcorósă numai fii și nepoții noștri s'vor puté odihni.

De acord fiind asupra acestor premise, vom sci să aflăm și mijlócele, care să ne ducă la ținta dorită.

Pentru noi este cert, că greul problemei cade în sarcina școlilor românesce din patria noastră. Și din toate propunerile făcute pentru unificarea limbei noastre literare, acele, care cer, ca *profesorii* — noi adaugem: și *învățătorii* — noștri să vorbescă și să scrie corect românesce, — sunt cele mai serioase și cele mai bune.

Până când școla primară și școlile secundare românesce din patria noastră nu vor înceta de-a altera simțul corect de limbă al elevilor, simț, pe care în majoritate mare îl aduc elevii din casa părinților, — până atunci unificarea limbei noastre literare rămâne un pium desiderium.

Ađi majoritatea absolută a profesorilor și învățătorilor noștri români, crescuți o viață întregă în școle străine, vorbind o limbă românescă, mult- puțin alterată de străinisme, în deosebiri de maghiarisme și germanisme, nu pot contribui la unificarea limbei noastre literare.

Nu este o acuză acesta, pe care am vré să o ridicăm contra vrednicilor noștri profesori și învățători; departe de noi astfel de intenții nesocotite. Constatăm numai un fapt real, firesc și inevitabil. Cine cunósce teoriile despre influința mediului asupra dezvoltării indiviđilor, nu numai că nu se va mira de faptul acesta, nu numai că nu va găsi un cuvânt de reprobare la adresa celor din chestiune, dar va afla, că lucrul este firesc și contrarul lui ar fi ceva inexplicabil. Și — spre mângăierea și mândria lor fiă ăis — nu puținii din acei Români culți dela noi, cari în mod fatal vorbesc și scriu o românescă stricată — păstrează în pieptul lor sentimentul național și iubirea de neam ca o scumpă comóră, o comóră — pe care durere — mulți din cei cari vorbesc și scriu corect românesce, nu o au în același grad.

Repetăm deci: nu acuze am venit să ridicăm, ci un adevăr să constatăm, un adevăr, care se impune în mod firesc și inevitabil.

Sanarea acestui rău numai așa se póte face, dacă la școlile noastre secundare și pedagogice s'ar angaja în viitor numai profesori, cari au urmat în timp de 1—2 ani studii superioare la universitatea din București și dovedesc cunoscințe suficiente de limbă literară românescă.

Asociațiunea va trebui să facă pași la autoritățile noastre bisericescî-școlare, ca idea acésta să se introducă în practică.

Paralel cu acésta ar trebui revisuite manualele de școlă, bine ar fi, să se compună dicționare bune germano-române și maghiaro-române, care să redea în traducere corectă românescă frazele străine, cu care ne-am obicinuit. Aceste și alte multe, amintite parte în raportul nostru din anul trecut, parte în discuțiunea diaristică ce s'a deschis, ar trebui să se facă.

Dar până la realizarea lor, — acéastă realizare póte să cêră anî de dîle, — *un lucru* trebuie să se facă *neapêrat*. Și acest lucru este: *ca interesul stîrnit în lumea românescă față de chestiunea unificării limbei noastre literare să nu-l lăsăm nici un moment în adormire*. Din potrivă! Să potențăm acest interes, să-l cultivăm dî de dî și la orî-ce ocașie! Să facem, ca să revină — în sens mai bun — între noi acele timpurî fericite ale părinților noștri, cari dacă se întilneau prietinesce, „făceau filologie“, cum se dîcea atunci și aveaŭ o adevêrată fericire, dacă le succedea să salveze originea latină a câte-unui cuvînt românesc, ponegrit ca străinism.

Să facem să dispară din conversațiunea noastră „renomagiurile galante“, combinațiunile ciudate dela jocurile de cărți, elogiile mîncărilor și beuturilor consumate la diferite ocașuni și cele-lalte nimicuri, prin care ne credem „minunați“, — iar în locul lor să aducem vorba asupra miseriilor limbei noastre, asupra greșelilor ce le facem dîlnic și să fim fericiți de câte-orî în cerc prietinesc ne va succede să rîpunem capul unui străinism și să-l înlocuim cu o vorbă bună și frumoasă românescă.

În raportul acesta de idei credem, că hotărîrea din anul trecut a secțiunilor literare-scientifice ale Asociațiunii, întrunite în ședință plenară în Sibiiŭ: *de-a se deschide o colônă specială în revista „Transilvania“ pentru înregistrarea erorilor de limbă și pentru frazele corecte, cu care vor trebui înlocuite*, — este un pas de cea mai mare însemnătate.

Ađî nu putem sci, câți anî vor trece, până când ne vor veni primii profesori cu specială pregătire de la Bucureșci, până când vom avê Dicționarele dorite, până când se va puté săvîrși munca enormă a revisirii manualelor de școlă, etc. etc.

Dar scim una și bună, scim, că până atunci această colónă a erorilor de limbă, pe care o inaugurăm în numărul de adî al „*Transilvaniei*“, va fi un viiș și neîncetat *memento*, care lună de lună, număr de număr, iară și iară ne va redeștepta interesul asupra aceluî obiect, pe care — *viiș* — n'avem voia să-l uităm nici-odată: *limba noastră*.

Dacă nu am puté avé alt rezultat, decât numai de-a ținé la suprafață interesul continuu al publiculuî nostru cult asupra unificării limbei nóstre, — scopul nostru va fi ajuns.

* * *

Colóna acésta este redactată de secțiunea literară a Asociațiunii, ceea-ce nu vré să ȓică însă, că numai membri secțiunei vor scrie în ea. Din potrivă. Este fórte de dorit, ca tótă lumea románescă de carte, toți cari aũ descoperit un străinism, să ni-l trimită în dar, pentruca noi să-l punem spre eternă odihnă în acest țintirim al dușmanilor limbei nóstre, din care în veci să nu mai învie.

Inaugurăm dar acésta colónă a erorilor de limbă și după bunul obiceiũ din bătrâni ȓicem: *Dómne ajută!*

Brașov, în 11/24 Februar 1903.

Pentru secțiunea literară a Asociațiunii :

Virgil Onițiu.

SĂ NE ÎNDREPTĂM LIMBA!

Deschidem acésta colónă cu o serie de exemple scóse dintr'un manual de școlă dela noi, apărut în anul 1902.

I. Cuvinte.

Greșit.

1. ... pe Numitor l-aũ *repus* în domniã
2. ... aũ *străpus* comuna Alba în mod simbolic
3. *votizare*
4. aũ *desemnat* din tribul Tities 100 de senatori
5. Tribul *subministra* un refugiu mai sigur
6. *pusefiune*

Corect.

1. pe N. l-aũ *pus iarăș* în domniã, l-aũ *așeđat iarăș* Domn
2. aũ *mutat-o* în mod simbolic
3. *votare*
4. aũ *designat* 100 de senatori etc.
5. Tribul *da (oferia)* un refugiu
6. *posiție, posițiune.*

Greșit.

7. Conducerea statului era *concređută*
8. magistrații *să* *provedeau* cu putere regescă
9. *Referința* dintre plebei și patricii era . . .
10. *a conchiema*
11. *să abstea* de la propunerea amintită
12. datoria *să se puriseze* în 3 ani

Corect.

7. Conducerea statului era *incredințată*
8. magistrații *erau înzestrați* cu putere regescă
9. *Raportul* dintre plebei și patricii era . . .
10. *a convoca*
11. *să nu mai stăruie* la propunerea amintită; — sau: „*să-și revocă propunerea*“.
12. datoria *să se plătescă* (să se achite) în 3 ani.

II. Forme și construcțiuni.**Greșit.**

1. Împărțirea poporului în *clăși*
2. „*De un atare sat este a se considera și...* Alba Longa“ (ungurese: *ilyenféle falúnak tekintendő A. L. is.*)
3. Roma *atâta însemnăză cât* „Stromstadt“ (ung.: „*annyit jelent*“)
4. (Numirea de) „Septimontium“ nu însemnă *aceea*, că Roma *ar fi fost* (ungur.: *nem jelenti azt, hogy*)
5. (Tarquinius) *să* *provede cu gardiști*
6. *acea* însă e cert, (ungurese: *az azonban bizonyos*)
7. (hotărîrea) s'a renoit și s'a *întregit într'acolo*, ca să nu fie iertat (germ.: *wurde dahin ergänzt*)
8. legea concede plebeilor *de-a puté intra*
9. s'aă introdus tribunalele stabile *de-a aduce sentința asupra aceloră*, cari jăfuesc
10. Sulla *lasă, că tribuniș nu pot să . . .*
11. Acest drept *il puteau deprinde* în persónă
12. (cetățeniș...) *să vindeau de sclaviș.*

Corect.

1. Împ. pop. *în clase*
2. *Un ast-fel de sat era și A. L.*; sau: *un ast-fel de sat a trebuit să fiă și A. L.*
3. Numele Roma *însemnă* „Stromstadt“
4. Numirea de S. *nu însemnă* (nu vré să dică), că Roma *a fost*
5. (T.) *ișă institue o gardă*
6. *Însă e cert, că*
7. hotărîrea s'a innoit și s'a *mai adaus*, ca să nu fie etc.
8. legea concede plebeilor *întrărea* (= *să pótă intra* = *ca să între*)
9. s'aă introdus tribunalele stabile *pentru judecarea aceloră etc.*
10. Sulla *dispune* (hotăresce), *ca tribuniș să nu pótă . . .*
11. Acest drept *să putea esercita* în persónă
12. . . . *să vindeau ca sclaviș.*

PĂRERI ȘI PROPUNERI.

I.

București, 31 Ian. 1903.

Mult Stimate Domnule President,

Nu Vă mirați, Vă rog, de întârzierea răspunsului la întrebările ce mi-le faceți prin scrisoarea de la 6 Ianuarie în privința unificării ortografiei și a limbei literare la Dvstră. Voiam să-mi dau mai întâi seamă de lucrarea analoagă ce o putem aștepta dela Academia Română la noi.

1. E speranță că peste 5 ani să fie terminat noul dicționar academic, menit a înlocui fantastica încercare Laurianu-Maxim și problematicul început Hasdeu. Noul dicționar, adunând tot materialul popular și reînviând limba chronicarilor, va deveni de la sine povățuitorul Dvstră ca și al nostru și va contribui întru câtva la rectificarea și împropștarea limbei literare comune.

2. Ortografia Dvstră cred că trebuie să fie ortografia Academiei Române. Această ortografie, modificată la 1880 după un raport al scrisorului, oportun pe atunci ca tranziție de la etimologismul Ciparian la fonetismul cerut de filologii moderni, se cuvine să fie din nou modificată pentru a se apropia mai mult de fonetismul celor mai multe reviste și ziare din România de astăzi. Poate că în chiar sesiunea generală a Academiei din Martie a. c. vom lua unii din noi inițiativa în înțelesul arătat; și dacă nu acum, de sigur în decursul celor două sesiuni următoare, pentru ca — la punerea sub tipar a noului dicționar — ortografia academică să fie mai apropiată de aceea a majorității scriitorilor nostri.

Părerea mea este așa dar ca Asociațiunea Dvstră să se identifice în hotărârile sale limbistice și ortografice cu Academia Română, și, până la nouele hotărâri academice, să pregătească terenul prin scrieri și discuții asupra acestor materii, precum le-ați și început.

Principiul este și rămâne: deplină comunitate a limbei literare și a scrierii între Dvstră și noi.

Primiți, Vă rog, Domnule President, încredințarea celei mai deosebite stime.

T. Maiorescu.

II.

Gutta cavat lapidem, non vi sed saepe cadendo
de

Iosif Sterca Șuluțu.

La anul 1848, când fulgerul revoluțiunii franceze a luminat secolul al 19-lea și a făcut, ca omul să devină „om“, toate popoarele subjugate și-au ridicat capul de secolii plecat, au proclamat stergerea sclaviei și egalitatea dreptului pentru toți. Astfel au urmat și conducătorii poporului din Moldova și Valachia, apostolii românismului, dar' în scurt timp au năvălit „protectorii“ lor, Muscalii, în țeară, când apoi au fost siliți să iee lumea în cap. Au fugit care încătrău au putut. Mai mulți dintre ei veniseră la Abrud. La casa părinților mei au venit Alexandru Goleșcu și Ion Ionescu, fratele senatorului Nicolae Ionescu. Goleșcu a stat la noi șase luni, până la intrarea Muscalilor în Ardeal, când apoi s'a refugiat la Paris. Adrian, prim-locotenent, în urmă ministru de rășboiu, era la casa lui Moldovan, preot greco-catolic. Adrian avea o rană la picior, a zăcut mai multe săptămâni în pat; eu îl cercetam și de și, îi țineam de urit. Acesta a stat în Abrud până după revoluție. La protopopul greco-catolic Amos Tobias și la Simion Șuluțu erau mai mulți inși, cari veneau și treceau prin Abrud, stabil însă n'au stat la ei. Astfel au fost Racovița (Vițian), Bălcescu ș. a.

Eu până atunci Român din Moldova și Valachia încă nu vădusem. Știam numai atâta din istoria maghiară, din romane și din alte scrieri maghiare, că acele țerișoare, vazalele Turcilor, de jure s'ar ține de coroana sf. Ștefan, pentru-că pe timpul regilor și principilor maghiari erau vazalele acestora. Și că poporul și boerimea acelor țerișoare sunt nisce oameni decăduți, semi-sălbatici.

Care imi fu mirarea când ne întâlnirăm și am dat în vorbe cu ei. Cum, ce fel!? sunt și astfel de Români în Moldova și Valachia? Există o limbă românească atât de dulce și frumoasă precum o vorbesc acestia? O dragoste nemărginită m'a cuprins de oamenii acestia. Părinții mei încă îi iubiau ca pe copiii lor. Goleșcu îi numea: tată și mamă.

Casa părinților mei a fost centrul de întrunire a fruntașilor din munții apuseni și a exilaților din România. Și de și se întruneau la noi, unde ne istoriseam trecutul nostru și aspirațiunile noastre; apoi ne cântam reciproc doinele noastre naționale. Se înțelege, vinul roșu de pelin, cu apă de Borszék, spumega în pocale. Toate aceste se află descrise în „Memoriile“ mele. Se gășese însă și într'un manuscript al lui Rákosi Jozsef din Abrud, publicat în „Közérdek“ a. 1891 Nr. 46 și urm. Firesce Rákosi scrie cu intențiune pentru a denunța pe tatăl meu, căci iată ce țice el: „Șuluțu a fost în revoluție unul dintre cei mai cu influință; mânilor lui lucrau pretutindenea, numai nu pe față, ș. a.“

Două calități ale exilaților din România m'au impresionat atât de adânc, încât și aș, după o jumătate de secol, imi revoacă amintiri plăcute: un graiu frumos românesc; apoi simțemântul democratic și iubirea de popor.

Ne istorisia Golescu, inceputul și decursul revoluțiunei, între altele un episod caracteristic. „Într’una din zile — țise el — mergeam pe stradele Bucuresilor, deodată întâlnesc un popă dela sate, despre îmbrăcămintele sale sărăcăcioase nu puteam sci din care parte a țerii va fi, mai ales că în acel timp veniau din Moldova și Valachia, deputațiuni și singuratici, pentru de a se informa: ce se petrece în Bucuresci? L’am întreat deci: de unde ești părinte?

— De cătră Dunăre boerule.

— Așa departe. Ce cauți în Bucuresci?

— M’au trimis Românii să ispitesc ce se petrece în Bucuresci. (Români se numiau țeranii, ceialaltii erau: ciocoi, boeri, greci, adecă neguțetori, grecul nostru e Jidov țice Românul). Golescu atins plăcut de viul interes ce-l purtau țeranii pentru soartea țerii, îi va fi vorbit de sigur acelui popă dela sate, precum pân’ atunci nici un boer nu-l învrednicise, căci popa cu însuflețire continuă:

— „Cumpăniți d-voastră, boerule, lucrul bine, de noi nu vă îngrijați, Românul e hotărit a muri pentru țeară și pentru neamul seu; pe dușmani lăsați-î în grija noastră, noi îi îngropăm pe toți“.

La auđul acestor cuvinte, Golescu a îmbrătoșat și l’a sărutat pe acel vrednic preot. Când s’a depărtat, s’a întors și s’a uitat încă odată după „popa dela sate“. Văđându-l mergēnd așa voinic și trufaș, Golescu plin de bucurie a esclamat: „Romănie, ești scăpată!“ Dar’ lucrul naibei, un boer ruginit l’a văđut dintr’o fereastră. În altă ți l’a încungiurat, n’a vrut să-i dea mâna, pentru-că a sărutat pe un *mojic*, pe un „popă dela sate“.

Ne-am mirat noi Ardeleni cât ne-am mirat de exilații din România, dar’ ei s’au mirat și mai mult de Ardeleni. Dēnșii nici idee n’avuseră despre consciința națională deșteptată prin școalele din Blaj, despre însuflețirea și buna înțelegere ce caracteriza pe „popii nostri dela sate“, fără deosebire de confesiune; dar’ mai ales pe tinerimea cu studii mai înalte. Auđindu-i pe acestia Bălcescu, genialul Bălcescu, vorbind cu atăta foc despre „Națiune“, le răspundea în limbajul seu clasic: „Până când un popor nu e constituit ca Națiune, n’are ce face cu libertatea“.

Când îmi aduc de toate aceste aminte, ’mi-se înfățișează înaintea ochilor mei sufletesci generațiunea ardeleană dela anul 1848, acei atleți idealști, apoi fără veste mi-se presentă dureroasa decadentă, lipsa de ideal și alte păcate, ce rod și se lungesc în calea fericirii neamului românesc; atunci mă cuprinde o adăncă jale. Dar’ nu despez, ci cu încredere în Dumneđu și în geniul cel bun al poporului român, mă mângăi cu credința mea esprimată altă dată: „Verde e încă stejarul milenar, talpa țerii, poporul român, din care au răsărit Huniadescii și alți giganti“.

*

Poporul român ’mi-a fost idealul iubirii mele din frageda tinereță, ceea-ce eu am eternizat, ca suvenire, pentru copiii mei, în „Memoriile“ mele. (Veđi „Observatorul“ lui Barițiu Nr. 53 a. 1879) prin următoarele cuvinte: „Talēntul și însușirile poporului român le observasem deja, deși până atunci

nu prea avusem ocasiune a mă învêrți între poporul țeran; însă când cugetam la starea sa materială și intelectuală, la care a ajuns după o servitute cumplită de mai mulți secolii, nu cutezam să-mi mărturisesc nici în secret că nutresc cevași speranță; și aceasta mă durea nespus de mult. Să-mi reneg Națiunea nu puteam, căci părinții mei îmi picuraseră iubirea către Națiune în inimă. Dar' unde era Națiunea, idealul iubirii mele? N'o vedeam. În zadar o căutam, n'o aflam.

Dacă diceam în societăți că sunt „Valach“ — (Oláh), căci pe acel timp în limbi străine nu se dicea „Român“, toți mă rideau și'mi diceau: „Ce vorbesci! Dta ești domn, nu ești prost; după legile țării ești nobil maghiar, membrum sacrae Regiae coronae. Și cine sunt „Valachii“? Vasalii nostri. Nu te dejosi!“

A urmat absolutismul austriac, care a dat Românilor, ca resplătă, pentru enormele jertfe aduse, ceea ce a dat Maghiarilor, ca pedeapsă, pentru bătăile ce le-au suferit dela dênșii „Nemții“. Când comisarul imperial civil, Eduard Bach — (fratele prim-ministrului) care organizase administrația și justiția, a sosit la Abrud, tatăl meu a fost cel dintăiu pe care a vrut să'l recomande de-a fi distins. Tatăl meu însă a refuzat de a primi vre-o remunerațiune dela aceia, cari s'au purtat cu o îngratitudine fără seamăn în istorie.

Nefericirea Românilor a fost că dintr'o stare de sclăvie în care au stat secole dearêndul, au ajuns sub un regim de corupțiune. Mare parte a funcționarilor, lăpădături din Galiția, Bohemia, etc. au altuit în țeara aceasta scăderile ce le-au adus eu sine. În „Memoriile“ mele am arătat „isprăvurile“ acelor parveniți.

Pe lângă alte rele, însușite dela acei „Nemțisori“, ne-au rămas până în ziua de azi terminologia oficială tradusă din nemțesce în romănesce, terminologie, care Românul n'o înțelege, care e contrară caracterului limbei romănesce, și care se poate înlocui cu cuvinte curat romănesce.

De câte-ori cetesc nonsensuri, ca: conclud, conchide, conchiamă, dechiară, concrede, concade, putere didactică (Lehrkraft), a fungat (fungirt), o fintă (eine Finte), a depus un jurământ (einen Eid abgelegt), escrie concurs (Concurs ausschreiben), jurist, filosof, teolog absolut, purtător de matriculă (Matrikelführer), Rațiociniu, Rațiune ș. a. ș. a. totdeauna îmi vine aminte o scenă comică, petrecută la o pertractare publică (finală). Președintele întrebă pe un păcătos, care mărturisise deja judeului de instrucție, că dênșul a furat juninca, pentru care fapt sta acum în fața tribunalului.

— Făcut tu acest furșitag? (a vrut să dică furțișag).

— Nu măria ta, n'am făcut.

— Tu minți! Tu alienat juninca.

— Eu măria ta!? Feritu-ma Dumneșeu! Neam de neamul meu n'a făcut astfet de lucru; cum să fi făcut eu?“

— Auși mēi! Nu tu ai furat juninca? l'am întrebat eu.

— Ba de furat, eu am furat juninca; dar' ceea-ce dice măria sa, aceea n'am făcut“.

În tocma astfel se petrece și cu „limba literară sui generis“, ce se practică la noi în țeară. Avuse deci mare dreptate Sion când ne-a dis: „O scrieți, vorbiți românește, pentru Dumnezeu!“

Al doilea rău ce ne-a rămas dela „Nemți“ e boala de titlaturi. Vanitatea de a fi numit: ilustrissime, magnifice, măria-ta. Neamțul e minunat în privința aceasta, el are deosebiți termeni anume: Hochgeboren, Hoch und Wohlgeboren, Hochwohlgeboren, Wohlgeboren.

Maghiarii din Ungaria, pe cei din aristocrația înaltă îi numesc: méltóságos, iar pe funcționarii în pozițiuni mai înalte îi numesc: nagyságos. În Ardeal însă era tocma întors: nagyságos era în vechime singur principele. Mai târziu, cei din aristocrația înaltă; iar funcționarii de poziție mai înaltă se numiau: méltóságos.

În anul 1861, adevărat înaintea cu 42 de ani, fiind eu ales, cu unanimitatea voturilor, vice-comite în urmă jude suprem dirigent, în cel mai aristocrat comitat din Ardeal, în comitatul Cetatea de baltă, unde, deși Românii formează majoritatea locuitorilor, sunt și vre-o 10,000 Sași, dar pe lângă o numeroasă populație maghiară, sunt sute de Maghiari nobili, mai mulți baroni și grafi, prin urmare pozițiunea mea ca funcționar cardinal, de a administra și governa un astfel de comitat, mai ales că comitele suprem după sistemul de atunci nu era funcționar, ci dignitar, care locuia la moșia sa în alt comitat, precum era graful Bélydy Ferencz, pozițiunea, etc, 'mi era mult mai grea decât e într'un comitat, unde ai de-a face numai cu țărani și cu burghezi. Mai ales că nu s'a pomenit, ca înaintea mea să mai fi fost vre-un Vice-comite Român. Îndată la intrarea mea în funcțiune am oprit prin circular să nu mi se dea titlul de: méltóságos, nagyságos; hochwohlgeboren; ilustrissime, magnifice, precum m'au gratulat îndată după alegere.

Aceasta mi s'a luat în nume de rău, pe motiv că stric datina avitică. Următoarea glumă totuși a făcut efect.

Întreprinsesem o vizitație prin comune. Sosind la Mica, am tras la curia dlui Hilibi Gál János, unde mă aștepta judele comunal, care mi-a făcut în limba maghiară următorul raport: „Vé rog domnule vice-comite, ilustritatea sa dl szolgabírou Vé așteaptă la cassa satului; măria sa dl notar comunal merge acum acolo“.

— Prea bine, răspunsei eu, dar' avisează și pe esceleția sa, pe kisbíroul (vătășel, argat) să vină și el acolo, voiu ave' trebuință și de el.“ („Memoriul“ part. II., pag. 82.)

Chiar în țeranul nostru trebuie deșteptată conștiința demnității de om: aji nu mai e sclav, care să stea cu pălăria în mână pe marginea drumului, pân' ce boerul trece cu bine; altcum degenerază cu totul. În anul 1864 locuiam în istoricul castel al familiei grafului Bethlen, acolo aveam și oficiolatul. Într'o zi mă preumblam în frumosul parc, pân' ce servitorul mătura și aerisa biroul. Un țeran se apropie de mine și-mi dice: „Am adus o scrisoare și am dat-o măriei sale“. — „Cine e acel măria sa?“ — „Mă rog, măria sa, care mătură casa“.

În contra acestor „boale“, căci alt nume nu le găsesc, am luptat la toate ocaziunile, martor 'mi-e „Gazeta Trans.“ și „Memoriile“ mele.

În anul 1901 fiind eu ales vice-president al „Asociațiunii“, primul act ce am întreprins a fost dispozițiunea de a stîrpi terminii neromânesce, neînțeleși, cari fac din frumoasa limbă românească, o limbă păserească, apoi de a-i înlocui cu termini ce se găsesc în graiul poporului; iar' terminii științifice traduși în mod ridicol, din cei nemțesci și ungurești, după prealabilă înțelegere cu mai mulți bărbați de specialitate din România, să-'i înlocuim cu termini înțeleși de toți pe cari îi privesc, ca astfel să ne apropiem de unitatea limbei literare.

În același timp am dispus ca pe viitor să nu se mai dea domnilor români alt titlu, decât: „Domniei sale domnului“.

— Dar' domnului president Mocsonyi ce titlu să-i dăm, când ti scriem din oficiu? mă întrebă cancelistul nostru.

— Tot așa.

— Oare nu se va supăra?

— Sigur că nu. D-nia sa, om cult și democrat cum e, va aproba ceea-ce e bine făcut.

Așa s'a întemplat, ba domnul president a mers cu un pas mai departe și a dispus, ca: pe viitor pe adresă nici titlul academic de Doctor, ce-l are, să nu i-se mai pună.

Basa națiunei române e poporul, prin urmare suntem o națiune democratică. Nu ne stă bine să măimuțăm pe națiunile aristocratice. În România și ministrii sunt agrăiți cu titlul: „Domnule ministru!“ Fericitul Barițiu a luptat în „Gazeta“ în contra titlurilor și vanităților cu mult foc; dar' ajuns president la „Asociațiune“ n'a pus în practică bunele sale intențiuni.

Mai e o datină greșită la Români: în acte oficiale n'au loc complementele și lingușirile, nici subscrierea „slugă plecată“, sau „umilit serv“, ci pur și simplu: numele și caracterul.

Guvernul ardelean înainte de anul 1848 era compus din magnați, cu toate aceste oprise întrebuițarea complimentelor și a fraselor, în actele oficiale, prin cari stilul devine confuz, iar' cetitorul plictisit.

Astfel ar fi de dorit, ca cei-ce corăspund cu comitetul central al Asociațiunii să observe modalitatea aceasta. Asemenea și aceia cari se adresează presidiului, sau la persoana unuia dintre presidenți. Insemnarea pe adresă a atributului nobilitar: „de“, apoi a predicatului, la națiunile aristocratice și la armată e un ce indispensabil. Neobservarea e privită de o gravă greșeală. Noi Români însă n'avem să imităm pe aristocrați. În special eu mărturisesc principiul enunțat de un renumit jurist al anticuității: „Quia ille est nobilis, quem sua virtus nobilitat“, (Pentru-că acela e nobil, pe care virtutea sa îl nobilitează.)

Sibiu, în 16 Februarie 1903.

ÎNDREPTAR PENTRU ORTOGRAFIA ROMÂNĂ.

1. „Literale latine **y**, **ph**, **th**, **qu** și **k**, nu se vor întrebuința în scrierea română, cu excepțiunea numelor proprii și a cuvintelor străine neasimilate, d. e. *Quintilian*, *Ypsilant*, *Kalium*“.

2. „Duplicarea consonantelor se admite numai acolo, unde provine din alipirea a două cuvinte române, din care unul se termină și altul se începe cu aceeași consonantă, sau cu o consonantă de același organ, însă numai înăuntrul limbii române, unde se și aude. Vom scrie dar: *înotare*, *îmăscut*, *îmoire*, etc. Vom scrie însă *aprobare* (cu un singur *p*), *afirmare*, *colaborare*, *duplicare*, *comoditate*“.

„Se lasă latitudine a se scrie: *înmulțire* sau *immulțire*, *înmormîntare* sau *immormîntare*. Vom scrie însă totdeauna: *împreună*, *împilare*, *împăcare* etc“.

3. „Se admite duplicarea lui *s* în puținele cuvinte, în cari pôte servi pentru evitarea confuziunii între două înțelesuri diferite: *massă* (*la masse*) și *masă* (*la table*), *rassă* (*la race*) și *rasă* (*rasée*), *cassă* (*la caisse*) și *casă* (*la maison*)“.

4. „Deosebirea nuanței de pronunțare a lui **s** ca **z** în mijlocul și la terminarea cuvintelor nu se însemnăză, aflându-se numai în câte-va cuvinte noi primite și prin urmare nici *s* nu se duplică în mijlocul cuvintelor, acolo unde rămâne *s* după natura lui. Vom scrie dar: *rosă*, *francesă*, *sintesă*, *nasal*, etc.“

5. „Consonanta dublă **x**, păstrată în alfabetul latin din vechiul alfabet campan. o putem primi și noi ca o înlesnire grafică pentru împreunarea lui *c* și *s* în neologisme și în nume proprii: *xilografă*, *lexicon*, *Xenocrat*, *Alexandru*“.

„Se lasă însă latitudine a se scrie: *expedițiune* și *espedițiune*, *exemplu* și *exemplu*, după cum vré să pronunțe scriitorul“.

6. „Sonul **ʒ** se va scrie totdeauna cu **j**“; d. es: *jidă*, *june*, *mijloc*.

7. „Sonurile **ʧ** și **ʤ** se vor scrie cu **c** și **g** înainte de *e* și *i* și cu **ci** și **gi** înaintea celor-lalte vocale. Când însă literele *c* și *g* au să sune **k** și **ʧ** înaintea vocalelor *e* și *i*, se vor scrie cu **ch** și **gh**“.

„Vom scrie dar: *cine*, *ginere*, *cépă*, *gână*, *ciaslov*, *ciocârliă*, *ciută*, *giam*, *Giurgiu*, *cheie*, *unghiă*, *unchiă*, *ghem*, *ghindă* etc.“

8. „Sonurile **ʃ** și **ʧ** se vor scrie totdeauna cu **s** și **ț**, adecă *s* și *t* înseminate cu sedilă francesă“.

„Pentru sonul **ʒ** se admit două scrieri. Acolo, unde flexiunea română îl arată ca provenind dintr'un *d*, se va scrie cu **đ**; asemenea acolo, unde se arată *d*, fie și din cuvintele primite în limba română ca neologisme; în cele-lalte casuri se va scrie cu **z**“.

De exemplu: *cređi*, *verđi*, *đeđ*, *điua*; însă: *zimbesc*, *zălog*, *lucrez*, *botezat*.

Notă. Intre cuvintele, in cari **Ț**, **ș** se va scrie totdeauna cu **Ț**, înseamnă în-deosebi următoarele: *Țic, aȚi, mied, raȚă, târȚiu, frunȚă, amedȚi* și toate derivatele lor.

9. „**ș** se scrie cu **sc** unde vre-o formă flecționară română arată un *sc* din care a provenit: *cunosc, pesce, românesc*; asemenea și în cuvântul *a sci*, cu derivatele lui: *sciinȚă, cunoscinȚă* etc. Se scrie însă *Ștefan, ștergar, aștept, așternut, câștig* etc.“

10. „Să se însemneze sunetul **Ț** cu semnul **⤵**, iar sunetul **Ț** cu semnul **⤴** de-asupra vocalei originare, din care a provenit“.

Notă. a) Proveniența vocalei derivate **Ț** (**ă** **ê**) este a se urmări numai între marginile limbei române actuale. Iar dacă în limba română de aȚi nu putem da de urma vocalei clare, din care s'a derivat, îl vom scrie pe **Ț** totdeauna cu **ă**.

Așa-dar vom scrie: *bărbat (dela barbă), sărat (dela sare), căȚut (dela cad), lăudăros (dela lauda), vȚd (dela a vedé), vȚr (veré), însȚrat (séră)*; — neputând cunósce originea lui **Ț** în cadrul limbei române, vom scrie: *gălăȚie, rădăcină, călăȚă, să, pănă, cătră, etc.*;

b) *Excepții*: pronumele personale *mȚ, se, vȚ* și prefixul *rȚ-* și *rȚs-*; (d. es. *rȚpun, rȚsar, rȚmân, rȚsvrătesc, rȚstorn*);

c) Tot cu **ă** (nu cu **ê**) se va scrie sunetul **Ț** în terminațiunea personală a conjunctivului, la pers. III din sing. și plural a conjugațiunilor II, III și IV. Exemple: *să vadă, să mȚrgă, să fugă*;

d) La terminațiunea persónei III din singular în timpul prezente și în perfectul simplu *al conjugațiunii I* se va deosebi **ă** final, scriindu-se în prezent cu **ă**, iar în perfect cu **â**; d. es.: *el mȚncă* (pres.), *el mȚncă* (perf.);

e) În privința lui **Ț** (**â**, **ê**, **î**) Academia română nu a stabilit reguli speciale. — În genere s'ar puté dice, că **Ț** se scrie *de obicei* (se 'nțelege: când nu-Ț scim proveniența!) cu **î**; tot cu **î** se scrie la 'nceputul cuvintelor; iar cu **â** totdeauna după sunetele **e** sau **g**, precum și în cuvintele: *Român, mȚnă, pȚne, mȚne, bătrȚn*; **ê** se folosesce numai când scim că se derivă din **e**, (mai cu samă în terminațiunea gerundiului dela conjugațiunea II și a III-a, d. es.: *ședȚnd, vrȚnd, mȚrgȚnd, etc.*) — DecȚi vom scrie: *încă, ingerȚ, vȚnd, blȚnd, sȚn, crȚng, rȚd, bȚrnă, sȚrguinȚă*; dar: *cȚne, gȚscă, cȚrlig, gȚnd, cȚnd*.

11. „**i** scurt se va scrie cu **î** numai la finea cuvintelor d. e. *ómenȚ, copȚă, audȚă*“.

12. „Articolul nedefinit, pronumele și numéralul *o*, se va scrie cu *o* și nici-odată cu *uă* d. e. *o casă, o dată, am dat-o*“.

13. „Apostroful nu se pune inaintea articolului feminin *a*, prin urmare se va scrie *casa, masa, etc.*“ și nu: *cas'a, mas'a*.

14. „Diftongi *ea* și *oa* se vor insemna cu **é** și **ó**, afară de **ea** dela imperfect și de **ea** in cuvinte ca *stea*, unde **a** final are valoare proprie gramaticală; d. e. *mergea, ținea, stea, vițea; carnea, Vinerea, muchea, cutea*.

Notă. a) Tot cu **ea** (și nu cu **é**) se va scrie acest diftong in interiorul cuvintelor de o silabă și a derivatelor lor; d. es.: *teanc, veac, neam, leac, hrean, etc.*, precum și in sufixul *-ean*, d. es.: *sătean, muntean, Ardelean, Brașovean, etc.*

b) Cu **ia** (nu cu **é**) se va scrie acest diftong de câte-ori va forma silaba inițială a orî-cărui cuvint. D. es.: *iad, iaz, iaă, iată, iar, iapă, iarnă, iarbă, etc.*

Excepție face pronumele personal feminine: **ea**.

15. „Pentru impreunarea a două sau mai multor cuvinte sau particule se întrebunțază semnul liniuței -, d. es.: *dă-mi, ducă-se, a-mi face*“.

16. „Desinența finală a persónei III de la imperfectul verbelor de conjugatiunea IV in **i**, este a se scrie cu **ia**“, d. es.: *el dormia, fugia*.

17. „In privința cuvintelor, ca *binefacere, bunăvoință*, ca unele ce prin natura elementelor, din care sunt formate, pot constitui adevărate cuvinte compuse, se admite, ca să se consemne impreună, potrivit regulii accentului și pozițiunii, fără nici un semn legător: *binefacere, bunăvoință*; iar cele-lalte și altele de categoria lor, tot pentru același motiv al regulii accentului și pozițiunii, să se scrie cu liniuță. D. es. *ast-fel, rogu-te, vedu-l, ducă-se etc.* **De la** se va scrie totdeauna in două cuvinte deosebite“.

18. „Se eliminéază **ă** mut final din scriere“.

Notă. **U** se va insemna cu **u** :

a) de câte-ori la sfîrșitul cuvintelor forméază un diftong cu vocala ce-î premerge și

b) ca vocală finală (sing.) a neutrelor și masculinelor terminate in **i** scurt. — D. es. ad a): *aă, saă, oă, boă*; ad b): *roiă, susaiă, convoiă, reteveiă, curechiă, vechiă, ghiveciă, cleiă, etc.*

Adaus. Diftongul **ie** de la începutul cuvintelor să se scrie cu **ie**; d. es.: *iepure, ied, ieră, iederă*.

Excepție fac formele verbului auxiliar „*a fi*“, precum: *este, e, eram, ești* etc. și formele pronumelui personal de pers. I și III: *eă, el, ei, ele*, care se vor scrie simplu cu **e**.

O samă de exemple pentru aplicarea ortografiei.

ă și ă

ă. răbdare, călător, vâlcică, răsura; bălaur; iară, că, să vină, să mergă, ducă-se; mătură; încă, fără, însă; el cântă (present) și el cântă (perf.); poesiă sau poesie, vedeniă sau vedenie (după cum pronunță cineva).

ă. ved, văr, rău; ședătoare; rămân, răstorn, răsbun; se (pronume): să se ducă, el se vaită.

[V. Îndreptar, 10, Nota, a), b) și c).]

â, ê și î

î. bilciu, tirg, sirmă, blind, fin, diră; împărat, îmbrăcat, inger, însă, încă; dinsul, cuvint, vint, mormint, sfint.

â. câne, cârlig, călț, cât; gând, gălci, gâde, găscă; laudând, alergând, călcând; mână, mâne, pâne, Român, bătrân.

ê. vrënd, bënd, mergënd, șeđënd.

[V. Îndreptar, punctul e) din nota dela nr. 10.]

e, ei și eh

e. capră, cólă, cuc, cocă, cãrd.

ei. cine, ce; ciucur, ciolan, ciaslov, ciută; taçi, zaçi, façi, raciî.

eh. cheia, chem, chef, vechiũ; chin, chior, chel, chiag.

[V. Îndreptar, nr. 7.]

đ și z

đ. đic, đi, mieđ, frunđă, đeu, đece, radă, târđiũ; — căđut, veđi, șeđënd, verđiũ;

z. lucrez, iaz, zãr, zarvă, zahãr; ursuz, cucuruz; zimbesc, zãgaz, zor, brinză; zestre; varză, veghéză.

[V. Îndreptar, nr. 8, alinea 2, și Nota.]

é, ea și ia

é. să mérgă; cetéscă; românéscă; învoiélă, negrelă, rēcélă; créstă, acéstă, créngă; a ședé, a vedé, el vré (presinte); lucréză; a bé; négră; cérá. — Sémă saũ samă, séră saũ sară etc. (după cum pronunță cineva).

ea. geam, teanc, leac, vreasc, neam, veac; șea, stea, vișea; rea, frumușea; vremea, cartea, valea, calea; el mergea, ședea, bea (imperfect.); ea.

ia. iarbă, iadul, lancu, iapă, iată, iar, iaz, iarnă, iartă, iaũ; — el dormia, el auđia, ei fugiaũ, veniaũ.

[V. Îndreptar nr. 14 și Nota.]

g și gh

g. gãrlă, gură, gónă, gol, gata; — gen, gingaș, génă; giam, giulgiũ.

gh. ghiógă, Ghiță, gherghef, ghiulea, ghioc.

[V. Îndreptar, nr. 7.]

ie

iepure, iederă, iertare, ieftin, iernéză; — dar scriem: eũ, el, ei, este, eram.

[V. Îndreptar, *Adaus*-ul dela fine.]

ĩ

orĩ, daĩ, oi, ómeni, păduri; câniĩ; tu vėđușĩ, veđi, dregi; aĩ (vėđut); limbei și limbiĩ, vederei și vederiĩ etc. (după cum pronunță cineva).

[V. Îndreptar nr. 11.]

j

jidãn, junc, mijloc, vrajă, joc.

[V. Îndreptar nr. 6.]

mm saũ mm

inmulțesc saũ immulțesc.

mb și mp

imbumb, îmbrac, imbin; — împac, împreun, împing.

[V. Îndreptar, nr. 2, alin. 2.]

ó

ómenî, ólá, sóre; óia; góna, bóla.

[V. Îndreptar, nr. 14.]

s = z

rosă, fancesă, nasal, sintesă; casurî, causă; — dar' scriem: lucrez, lucréză.

[V. Îndreptar, nr. 4.]

ss

massă, cassă, rassă (spre deosebire de: masă, casă, rasă).

[V. Îndreptar, nr. 3.]

sc și șt

sc. sciu, știință, consciu; — românesce, pesce, cântăresce, zidesci, esci; Văcărescii.

șt. ștergar; câștig; vești; aștern.

[V. Îndreptar, nr. 9.]

ș și ț

ș. caș, șagă, șea; același; culcuș; mușcă.

ț. țin, țuică, țară; acată; nesat.

[V. Îndreptar, nr. 8, alin. 1.]

ű

saű, oű, boű; vechiű, bilciű, roiű, soiű; ghiveciű, călcăiű.

[V. Îndreptar, nr. 18, Nota a.)]

x (s)

lexicon, xilografia, Xenofon; exemplu și esemplu, examen și esamen.

[V. Îndreptar, nr. 5.]

z

[Veđi mai sus la **d!**]

-

ast-fel, alt-fel; du-te, invețe-sě, bată-mě; datu-) -am, vėđutu-te-am; l-a alungat; l-a strins; le-a căutat; mĭ-a dat, țĭ-a dat, te-am zărit; șĭ-a dat, i-l daű (= ich gebe es ihm); — *de la*.

[V. Îndreptar, nr. 17.]

,

m'a vėđut; v'a prins; a 'nvirtit; s'a dus.

Notă. a) La despărțirea silabelor trecem grupa de consonante, cu care *sě pôte începe un cuvint românesc*, totdeauna la silaba *următore*. D. es. *nu* vom despărți căș-tigă, ci *că-știgă*, *siha-stru* (nu *sihas-tru*), *ra-clă*, *va-dră*, *a-spru*, — dar: *vraj-bă*, *iar-bă*, *mân-dră*.

b) Sě 'nțelege, că cuvintele compuse sě despart după elementele, din care sunt compuse. D. es. rės-torn, con-duc, in-gân.

ST. O. IOSIF.

A fost odată, poveste în versuri.

(Sfetea — București 1903. 48 pagini. Preț 1:50 lei.)

(Conferență citită în seara de 14 Februarie 1903 la convenirea coloniei române din Viena convocată de soc. „România Jună“.)

Domnilor și Doamnelor!

De vre-o patru săptămâni iar' ne-au despărțit grijile și nevoile țărilor. Ați, când ne vedem adunați iarăși la un loc, ne împlinim o datorință față de noi și satisfacem dorului limbei dulci a mamei noastre comune. Îi place Românului totdeauna a se da în povești și mai cu seamă atunci, când ele-s frumoase. Permiteți deci, să vă cetesc despre o poveste și să vă rostesc din ea diferite părți. Ar fi poate, peste așteptarea D-voastră îndrăzneala mea, dar' primiți aceste vorbe ca un murmur lin din evanghelia menirii mele. Vă vorbesc D-voastre, frunți încrețite de grije și albiți de bătrânețe și culegeți și D-voastră, inimi tinere, adevărul ce vă desgrop. Vă rog să primiți vorbele mele cu aceea bucurie cu care plăcere vă vorbesc. Vă fac o conferență, Vă fac simplu și eu o comunicare despre prețul tinărului poet St. O. Iosif. Evident dacă aș avé ambiția să vă exploatez curiozitatea, puneam în fruntea vorbelor mele niște fraze isvorite din morala modei, vă spuneam cam într'un patetic și sentimental plecând ochii la vale, Doamnelor, — ca așa cumva să store din inima vre-uneia: e de spirit băiatul; culegeam bobocul în cunună, imi ridicam fața 'n sus și rostiam apoi marțial: Domnilor, — posibil că răsunetul în gândul vr'unui părinte era: mă dar' bună partidă ar fi. Asta, Domnilor și Doamnelor, e morala păcatelor noastre. Asta e trofeul răutății noastre și isbânda necrescerii noastre. Ochii lacomi seduc mințile și mintea prostesce lăcomia. Așa-i că ne învrtim în loc, dar' așa-s faptele corifeilor neamului nostru. Cam așa își explică câțiva băeți idealști faptele dascălilor lor. Spiritul acesta oglindesce scârba moralei noastre sociale.

Câte un preot mincinos al moralei devine un om de nimica. Și dascălul, care își trece cu de-asila coatele prin mâneci, își arată dinții crușimii lui. Devine apoi victima abuzului. E satir bețiv și faun păcătos. Își petrece nopțile în urgie și își adapă păcatele în trupurile unor fete nenorocite și seduse din lipsă de creștere, tărie și caracter. Cu drojdia acestor plăceri suridând, și cu ochii umflați predică morala. Ei bine, Domnilor și Doamnelor, spuneți drept: un astfel de om e mincinos, ori fără cunoștința cuviinciosului. Păcate și slăbiciuni de aceste dela învățatori și învățați au scârbit de sigur și pe poetul St. O. Iosif, și că se apropie cu sfîntenie de câte un bunic ori bunică sfătoși, e numai dorul de a le smulge din amărăciunea lor o scânteie de dulceată. Bătrânii și copiii stau mai mult de povești, căci cei mari își au afacerile lor. Dar' s'o rupem cu vorba, căci poetul ar puté satirisa morala mea, care fură locul poveștii sale. Povestea dlui Iosif e numai o prelucrare a unei alteia „George cel viteaz“ cu numele de Ispii-

rescu. (Ediția Minervii p. 134—146). E o poveste românească de o frumuseță rară. Are o morală înaltă, care se învîrte în jurul puterii omenești, devenită conștientă de sine, și umbrită de puterea lui Dumnezeu. Convingerea e din vremile frumoase din viața Românilor. Are multe părți originale, dar și moștenite. Studiul comparativ asupra basmului în legătură cu vecinii noștri, care însă ar întrece tonul convorbirii mele de astă seară, ar putea arăta la evidență ce e românesc în basm și ce e împrumutat din vecini. Aș putea arăta stratificarea în convingerea noastră românească, dar cred că ajunge dacă culeg numai câteva petricele nestimate și le înșir pe un fir de aur.

Cine a cetit din D-voastră părți din cărțile lui Ispirescu și Creangă, acela de sigur va înțelege vorbele mele fără să le lătesc. Vedeți o lume în două chipuri. Vedeți la Creangă un ce sălbatic și natural și vedeți la Ispirescu un conservatism de un fond sublim.

Basmul lui Ispirescu cules la București în mahalaua Delea-Veche nu e mai mult decât un ce specific românesc. E însă foarte frumoasă traducerea lui în versuri de S. Iosif. Dacă S. Iosif n'ar fi făcut mai mult decât numai vr'o 4 părți frumoase din ea ar fi îndreptățit de gustul nostru. Dînsul a lucrat mai mult. A țesut o motivare psihologică, 'i-a dat o formă epică, plastică, naivă și gingașe. Ispirescu lasă pe povestitor să vorbiască. Iosif îi pune în gură vorbe isvorite din munca unor gândiri și simțiri omenești. Oamenii lui deși „au fost odată“ es din lumea judecăților noastre. Resonează mintea și nu tace inima, dar' resonează și Iosif. Reflecțiile lui nu sunt totdeauna așa de frumoase cum e de dulce vorba. Croncănesc a răgușit câte-odată, dar' ne ating isbânditor altă-dată. E plină de ironie, și de cele bune, reflecția lui despre împărați (pag. 5).

„Era pe când
 când pământul
 Era bogat în roadă și putere,
 Iar' împărații nu-și călcau cuvântul
 (La ei afla Românul mîngăiere)“.

Vă povestesc povestea întretesând pe Ispirescu cu poesia lui Iosif. Cred că e mai bine așa decât să vă obosesc mintea cu un lucru de două-ori. Începe Iosif mai frumos decât Ispirescu. Și mai că-mi vine a crede că dînsul a scris poesia mai mult de dragul bunicei și a mamei, decât de dragul puterii împăratului care a fost în poveste. E o bunică iubită în mijlocul unor nepoți isteți și sburdalnici. S'aude focul pâlپând în sobă, fusul sfărăe și caerul se trece. „A fost“, o rupe baba, dar' copiii, „când și unde, bunică“? O mai opintesce odată și apoi fusu-'și toarce povestea cum o încep. E evident că farmecul ei i-a amuțit și frumosul le acopere nevino-văția lor. Împăratul care a fost avea o împărăteasă. Avea o bucurie, dar' ce folos, că nu era cui să-i ridă, adecă nu avea copii. Vin vracii și babele la mijloc, dar fără folos. Trebuie să vină visul și-un bălaur să strângă bucuria împăratului. Împărăteasa petrecând o noapte priu idilele unor flori, ce-și sciu menirea, și ascultând dragostea unor păsăruici, se trezesce țipând ca mușcată de bălaur și trezesce curtea. Ce a fost visul a simțit împăra-

teasa a doua și cine a fost bălaurul ne-o spune Ispirescu. Eu vă spun cu Iosif:

„S'a isbândit a noua lună visul
Și-un puiu de prinț viteaz a fost trimisul“.

Iar' împăratul „muria și învia de bucurie“. Vine vremea la botez, căci era Român și Românul-și ține obiceiul. Natural că ori-ce bucurie trebuie să fie urmată de tristețe, căci Românul n'a vădut deal fără vale. Botezul pe aceea vreme se făcea, după aducerea aminte, într'un isvor în codru, cam cum fac Nazarinienii noștri la fântână și fără codru. Codrul însă, deși e frate cu Românul e tainic ca și inima frate-seu. Nu poate el mai bine să ajute povestea și să strice bucuria împăratului și împărătesei, decât să le aducă pe cap o ceată de tâlhari, cari ținesc la averea și binele celor din poveste. Cu împărății se bat numai oameni mari, că-s așa de tari să-i răpună, ne spune povestea. Isvorul unde era să se boteze prințul e străjuit aspru, dar' ceata împărătească e bătută. Foc, larmă, grije, suferințe și năcasuri, împușcături, nici se putea un botez mai potrivit pentru un viteaz ca George, căci așa-i pusese împărăteasa numele în amarul ei, cum se grăbia. Se întoarce repede la loc de unde plecase și ia împărat și ceată de unde nu-s. Sângele într'o baltă 'i povestesc și povestea ne spune de mormântul celor învinși. Împăratul n'a cădut în luptă, ci s'a stins de dragul soțioarei lui și a murit de dorul prințului George abia mai târziu. Iubirea nu se ucide de hoți. Mama după-ce a legat o salbă de mărgelile înșirate pe un fir scump, cari potrivite la un loc inchipuiau numele și originea lui George, îl alăptează și-și îngână durerea prin contrastul unei bucurii din afară ce-i înegresce și mai mult suferința din lăuntru. Nu se lasă, vrea să-și caute bărbatul, dar copilul, îi e și mai drag. 'L așează într'un stuf de flori cu dragoste de mamă, — în prosă la Ispirescu, dar' în poezie la Iosif. Cântecul ei, legându-l în brațe e lin de tot și plin de foc ce arde fără pară.

Dormi băețel
Înfășățel,
De grijă ceru-ți poarte!
Să crești viteaz,
La minte treaz
Și neatins de moarte!

Isvorul lin
Sub cer senin
Să mi te-adoarmă 'n șoapte,
Și zinele,
Ștăpânele
Să-ți cânte peste noapte.

Și florile
Surorile
Să-ți aromească somnul,
Și ângeri mici
Să stea aici
Trimiiți din cer de Domnul!

E femeie mama. Domnul e bun și ângerii sunt pază, dar' inimă de mamă are numai Preacurata. Nu poate să plece să-și caute bărbatul fără să nu-și spună ruga și cătră Preacurata.

Îngenunche cuvioasă și buzele pline de tremur îi murmură:

„Prea sfântă Maică, pururea Fecioară!
Nu te 'ndura de-o biată păcătoasă!
Ea-ți dă 'n păstrare singura-i comoară:
Oh, apără-mi de ori-ce rea primejde
Nădejdea unei vieți fără nădejde!“

E sublim sonetul lui Eminescu „Răsai lumină lină“, dar' nu sunt mai pe jos nici versurile aceste ale lui Iosif, cari exprimă in mod ideal deseperarea unei femei, ce-și cântă trofeul unei isbânde de nouă luni.

Apoi se duce să-și caute bărbatul in desiș și dusă pentru totdeauna a fost. Nu face mulți pași și doi tâlhari o înhață. O duc la căpitanul lor. Acesta 'i-a stins bucuria de mamă și acum vrea să-i ia 'n picioare și onoarea de femeie. Ea-l respinge in mod demn de femeie cinstită. Tiranul se 'nfrurie și o închide in temniță de peatră. Închisă rămâne pe 24 ani și trăește din necasuri cu puțină pâne și apă pe ți.

Dacă soartea ei i-a fost amară, s'a îndulcit cel puțin a lui George. Surorile lui, adecă florile cu zinele stăpânele, in grija căroră l-a fost lăsat, curioase de acest mic necunoscut 'i-au cetit numele de pe salbă și din țipetele lui când s'a trezit i-au înțeles voința.

Domnul are pe acolo un slugă credincios, un pustnic, care avea o capră și capra se adăpa regulat la isvorul unde a fost botezat George. Ispirescu duce capra la adăpat și prosa dragostii de mamă duce țitele caprii la gura copilașului. El suge și tace. Trece o ți, trec două, trece o lună și bietul pustnic nu scia unde a perit capra. O caută și o află la isvor. Își face mătâanii bătrânul in fața arătării, cade 'n genunchi și Sisoe îi ajută să nu se teamă de ispite. Se apropie de copil, îl ia in brațe, și el îi ride și tace. Îl duce acasă. Dă să prindă capra, dar' țist, pune mâna pe ea dacă poți. O aduce însă dragostea ei față de copil, singură. Sare 'n pat la copilul primenit și-l alăptează. Copilul crește, se face viteaz pe ți ce merge. În puțină vreme capra moare și o ingroapă amândoi omenesce. George știa că nu e mama lui, dar' o iubia ca pe o mamă. Iosif nu ne vorbește de capră nici o vorbă. E prea prosaică vitalitatea laptelui de capră la creșterea unui viteaz. Pustnicul e singur cu credința. Cetesce mărgelele dela gâtul copilului și se topesce de plâns. Vedeă foamea unui creștin. Plânge și se roagă. Și din lacrămile lui isvorește o viță de vie cu struguri copti, in pârg, in floare. Rupe din ei, dă băiatului și el mănă. Plânge acum de bucurie. Și așa-l crește plângând cu jale.

Când dă George să umble, pornesce la vênat și tira acasă câte un urs in spinare. Își duce traiul lin in curățenia dragostii pustnicului. Dar' nu era să fie cât lumea la un loc, căci așa vrea povestea. Dela o vreme moare bătrânul. Ispirescu îl ingroapă simplu ca pe un muritor de rënd. Iosif romantic îi face mormântul. Vine leul mare din alte povești deale lui Ispirescu și 'n urletul codrului sapă groapa cuviosului năzdrăvan. Îl ingroapă și apoi dela o vreme pleacă și el urmat de binecuvântarea pustnicului. Merge 'n lume îmbrăcat in pele de urs. Dă pe la orașe, vede oameni. Se miră de toate. Odată la un ferar vede niște buzdugane și săbii. Întră 'n casă și își alege pe cele mai grele. Toți din prăvălie se miră. Dă să plece, când colo aude cuvântul plătesce, care îi era necunoscut, nu scia ce-s aceia bani. Rêu se mai înțelegeau, cam ca mutu cu surdu. În fine ferarul îi spune ce-i plata și ce-s banii. Se tocmesce să-l slujască un an pe lucrurile alese. Stăpânul nu poate decât indestulit să fie. George învață in jumătate de

an ca alții în trei. Barosul îi lunecă printre degete ca nuca. Calfei mari îi strănută că George i-ar pasce norocul, și-l ia la ochi. Când se tocmește George cu stăpânul încă pe mai departe, ca să-și poate face alte arme mai bune, i-se găte și fer și cărbuni. Calfa-l trimite în pădurea neagră după cărbuni. Se aștepta el, veți bine, că scorpia de acolo îl va răpune, dar de unde. George își face cărbuni și când îi era cheful mai drag de unde nu vine scorpia, de par'că să-l soarbă. O crepă 'n două. O păsăruică năsdărăvană sălta duios pe o creangă și-i rostesc vorbele ce ni-le spune Iosif:

„Georghită, făt frumos, spre mulțumire
Că m'ai scăpat dela peire
Prin vitejia ta cea mare;
Ascultă-mi sfatul: scaldă-te, voinice,
În sângele acestei fiare,
Că bine o să-ți pice!

Și nici un rău pe urmă nu se leagă
De trupul tēul viața 'ntreagă,
Nici o săgeată, nici o boală,
Și vei fi teafăr ca un leu;
Să nu mai ai de nimenea sfială
Afară doar' de unul Dumnezeu!”

Vedeți ce motiv frumos. E superfluu să Vă spun cât de vechiu. Mai bine ascultați cum lovea George cu ciocanul și cât de iscusit îi fură Iosif inima din loviturile ciocanului.

Mult mi-e drag să bat
Fieru 'nferbentat,
Și din el să-mi fac
Arme după plac:
Paloș vitejesc,
Buzdugan crăesc!

Doamne! eu nu-ți cer
Luna de pe cer, —
Hei! un cal voinic
Și altceva nimic;
Să călătorec
Și să vitejeac!

Scăldat în sângele scorpiei ajunge acasă. Lasă cărbunii, căci acum n'are fer de ajuns. Își aduce aminte că 'n codrul unde petrecea cu pustnicul a văcut odată un fer. Se duce după el, dar' acela era o vână întreagă. O smulge, după Iosif, cu mare vitejie, căci munții clocoteau în măruntalele lor. Armele gata, dă să plece. Ispirescu îi asociază și un ucenic, care avea drag pe nenea George, și mai târziu ajunge mâna lui dreaptă. Iosif îl lasă singur, căci nu vrea să-i împartă tăria cu altul. Așa cum merg ei ajung printr'un codru unde oameni împărătesci făceau vânătoare. George mai face o bravură, ucidând un mistreț și scăpând viața unui gonit. Se dau la mâncare și povești, ca noi a-bună-oară, și din fir în păr scăpatul vede mărgelile la grumazul lui George. Poveștile ne spun că se infierbântă-seră și așa s'au desbrăcat. Lucrul destăinuit se lătește ca fulgerul și cel scăpat, care era argintarul ce făcuse mărgelile, ține un discurs de felicitare prințului descoperit prin vorbele următoare:

„Mulți ani voioși în pace și dreptate
Să ne trăiesci, slăvite împărate!
Și află că bătrânul împărat
Al ăstor locuri, s'a sfârșit de dorul
Ce-l mistuia, când își perdū feciorul,
Și 'n locul lui pe mine m'a lăsat,
Pân' ce s'a dovedit moștenitorul.

Dar' Domnul nostru prea-mărit să fie,
Ascunsa-i voie nimenea n'o știe!
El te-a trimis în cale-mi negreșit
Ca să mă scapi de groaznica peire
Și să cunosc în tine cu uimire
Pe fiul împăratului iubit!
Mărire Celui Prea Înalt, mărire!”

Bucuria se lătește tot mai mult, până ce dragostea mării din peatra din codru își face drum la inima fiului seu. George trimite carte la haiduc, după Ispirescu, și-și cere mama. Haiducul nu vrea să 'i-o dea. În urmă

puterea mistică pășese din nou la joc și atât Ispirescu cât și Iosif în decursul unei mâncări haiducesci, după-ce căpitanul trimise împărătesei cum ne spune Ispirescu, un curcan fript de pomana fiului seu, se arată din zid o umbră în chip de femeie. Le pune pe masă două făclii de peatră aprinse, o cheie și o carte. Toți erau morți de frică. Liniște de auđiai sbârnaitul muștei, ba ce e mai mult chiar și cum cresceau florile.

Căpitanul palid, rupt de frică se apropie de carte. O prinde și o cetește în durerile cele mai mari. Scrisoarea e cumplită. E frumoasă atât la Ispirescu cât și la Iosif. Aflu deci consult, fiindcă nu pot alege din ele, să le repetesc pe amândouă. Faptul acesta vă va ajuta să vedeți cât a priceput de bine Iosif pe Ispirescu. Vor fi cam lungi, dar' veți vedea puterea adevărului. Vă veți îngrozii de cruđimea ei, dar' vă veți mângăia de bucuria isbăndeii. După Ispirescu, scrisoarea sună: „Firul nelegiuirilor tale s'a sfirșit. Glasul nenorociților pe care fără milă 'i-ai jertfit s'a auđit la cer. Sângele cel nevinovat ce atâta mare de timp ai vĕrsat, cere rĕsplătire. Ești blăstĕmat. În ascunđetoarea ce este în colț la dreapta, și pe care tu n'ai sciut-o, este o uscioară pe care o vei descoperi, căutându-o cu una din aceste luminări. Ia cheia ce ți-s'a pus pe masă și o deschide. În această ascunđetoare vei găsi niște haine și podoabe de împĕrăteasă, pe cari le vei da nenorocitei împĕrătese, muma lui George, să se imbrace cu ele. Ea te va erta pentru trudele și chinurile ce i-ai pricinuit de sunt acum douăzeci-și-patru de ani. În celalalt sipetel vei găsi o piele de urs și un lanț, cu care piele te vei imbrăca tu, căci urs ai să rămăi, până îți vei ispăsi păcatele. Împĕrăteasa te va duce de lanț și te va da în mâna împĕratului. Și să nu cutezi a face în alt chip, căci mânia cerului va căde peste tine și mai îngrozitoare“.

Puternică și plastică scrisoare. Nici se putĕ o imblăndire mai grozavă a căpitanului decât prin cetirea acestei cărți. Dar' ian' să vedem ce ne spune și Iosif în furtuna inimei sale.

S'a implinit mĕsura de sânge și urgie,
Căci strigătul dreptății la cer s'a auđit.
Blăstĕm asupra-ți cade și ești afurisit.
O tainiță-i la dreapta, necunoscută ție,
Ia luminaea 'n mână și cheia de pe masă
Și du-te de-o deschide. În sipet tu găsesci
Frumos orĕnduite vestminte 'mpĕrătesci.
Din temniță chema-vei pe biata 'mpĕrăteasă
Ca să 'mbrace dĕnsa 'podoabele acele.
În sipetul din stânga, găsi-vei tu o piele
De urs, și-un lanț. Într'ĕnsa să te 'mbraci ântăi,
(Căci urs de-ací 'nainte pe veci ai să rămăi),
Apoi împĕrăteasa de lanț o să te poarte
Și te va da în mâna lui George cel voinic.
Ia sama dar' la toate și nu uita nimic:
Altminteri te așteaptă și mai cumplită soarte!

Drept spunĕnd, mie mi-se pare prosa în cazul acesta mai puternică. Furia dreptății rĕsuffă încet, dar arde, până când versurile părălesc.

Căpitanul se supune sortii. Se dă în mâna împărătesei și ea îl duce de lanț. Pe cale se întâlnesc cu George. El blând ca mama sa iubitoare, îl iartă. Îi dă drumul din lanț, zicând:

„Te du de-acum și câtă ispășire,
Te aibă Domnul Dumnezeu în pază“.

Cătă blândeță în aceste vorbe și ce logică de sentimente curate, noble și isvorite din bunătatea inimii românesci. Românul, deși ține minte, nu mușcă turbat, căci ar fi prea josnic de cei nobili și prea urit pentru cei lași.

George cu mama-sa s'au dus cu oștenii după voia poveștii. Noi însă rămânem cu o drăguță de poveste în versuri, isvorită din creațiunea geniului românesc și modelată după sufletul unui tânăr poet, ce scie, ce simte și vrea ce poate.

Iosif întregesce pe Ispirescu și amândoi îmbogățesc literatura noastră. Limba dulce și curată, ferită de buruieni otrăvitoare, fie măcar și din țeri mai calde, sună a plin. Vă mărturisesc, mie 'mi place mult și că am cetit-o cu nerăbdare. Am făcut această convorbire despre povestea lui Iosif din simplul motiv că aceasta merită mai mult decât spriginul mece-națiilor români, dulci la vorbă și acri la inimă. Esecțiunile își poartă omenia și onoarea totdeauna. Vasele goale vor suna și de aci înainte ca vorba din fabulă. Vorba e că noi avem aci o generație nouă, tinăreă și puternică, care în tăcere lucrează și produce. Efectul nu e decât o urmare naturală a stărilor și luptelor noastre psihologice de ani de-arândul. Critica 'și-a avut partea sa cea bună. Epigonii mincinoși cu noveliștii dela Iași sunt dați din urmă și aci „Sămănătorul“ presărează din greu brazdele pitorescei Români. E bine, e frumos și ne e chiar datorința a culege spicele coapte, ca să le putem și noi lăsa de semență urmașilor nostri. Făcând aceste n'am puté ajunge de batjocură în gura lumii și vremea ar lega trainic snopii plini de rod.

Viena, la 14 Februarie 1903.

Iosif Popovici.

ISTORIA ȘCOALELOR NĂSĂUDENE*)

de

Virgil Șotropa.

Școale triviale.

Istoricul.

În întreaga monarchie austro-ungară cele dintăiu școale, înființate la inițiativa organelor de stat, au fost școalele din granița militară. Deja de pe la începutul sec. al 18-lea aflăm diferite dispozițiuni privitor la crearea de școale pentru Românii din Bănat, mai apoi și pentru Românii din celelalte teritorii și ținuturi militarizate. Mai ales înțeleapta domnitoare Maria

*) Veđi Nr. II și III ai „Transilvaniei“ din 1902.

Teresia, îndată-ce apucă frânele guvernării, începu a promova cu toată energia cauza instrucțiunii, știind ea prea bine, că numai școalele sunt în stare a procura popoarelor progres cultural și prin aceasta bunăstare materială.

Pe teritoriul de graniță român transilvan au început a se înființa primele școale, conform ordinațiunilor date de numita domnițoare în anii 1764 și 1766, ordinațiuni, cari cum vedem au apărut cu un deceniu înainte de „*Allgemeine österreichische Schulordnung*“ (1774) și „*Ratio Educationis totiusque Rei Litterariae per Regnum Hungariae et Provincias Eidem adnexas*“ (1776), pe baza cărora s'a regulat apoi întreagă instrucțiunea în ambele părți ale monarhiei.

Școalele elementare, înființate conform ordinațiunilor sus amintite, au purtat numirea de școale *triviale*. Numirea aceasta a fost împrumutată dela școalele evului mediu, la cari studiul gramaticii, dialecticii și retoricii forma așa numitul „*trivium*“; astfel per analogiam și școalele populare înființate sub Maria Teresia, după-ce în ele asemenea se învățau trei obiecte practice, adică: cetirea, scrierea și calcularea, au fost numite școale „*triviale*“.

Pe teritoriul regimentului grănițeresc năsăudean, îndată după 1766 s'au înființat trei școale triviale: în *Năsăud*, *Maier* și *Monor*; iar' la 1786 încă alte două: în *Zagra* și *Borgo-Prund*, toate cu limba de propunere română și susținute din fondul de provente al regimentului. S'au ridicat chiar în numitele comune din cauza, că ele erau centrele divisiunilor regimentului, și după-ce fiecare divisiune consta din câte două companii, așa se putea cu drept cuvânt spera, că comunele din cercul respectivei divizii vor trimite un frumos contingent de copii la școalele nou înființate.

La anul 1816 școala trivială din *Maier* s'a strămutat în *Sângeorgiu*.

În anul 1817 preoțimea gr.-or. din graniță înaintă o rugare către consiliul belic de curte, ca acesta să desființeze școalele triviale și în locul lor să ridice în fiecare comună școale sătesci (*Dorfschulen*), conduse de preoți. Rugarea aceasta a fost respinsă prin rescriptul consiliului Nr. 535 d. d. 7 Februarie 1818.

Începând pe la 1827 a se înființa în granița năsăudeană școale comunale (naționale), și având acestea a propune tot în limba română aceleași obiecte, cari se propuneau și în școalele triviale, așa școalele noastre triviale cu limbă de propunere română au început a deveni superflue. După ce însă în graniță era pe atunci foarte mare trebuință de cunoașterea limbii germane, fiind întreaga administrație militară și civilă germană, la întrevinerea organelor militare, consiliul belic de curte transformă în 1837 fostele școale triviale române în școale triviale germane (*Deutsche Trivialschulen*) și tot cu această ocaziune școala trivială din *Năsăud* fu strămutată la *Telciu*.

Limba de propunere de acum înainte a fost cea germană și scopul principal al școalelor nou organizate era să pregătească pe școlari pentru de a putea fi buni suboficieri, canceliști, primari comunali etc. Învățător pentru fie-care școală era unul, însă obiectele prescrise le propunea în câte două despărțăminte (*Abtheilungen*), conform etății și capacității pruncilor.

La 1841 au fost provocate autoritățile superioare din graniță să organizeze și mai bine școalele triviale, să doteze cât se poate de bine pe învățători și să caute ca instrucțiunea să fie cât se poate de estinsă și oarele de prelegeri să fie strict ținute.

În timpul mișcărilor revoluționare din 1848/9, precum în celelalte școale, așa și în școalele triviale din ținutul nostru a stagnat instrucțiunea până în 1850, când apoi ele din nou și-au început activitatea. Singur numai în Monor a trebuit să se amâne începerea prelegerilor regulate până în 1851, iar în 1850 nu s'au ținut decât câteva prelegeri iarna, din cauza lipsei și necasului ce au lăsat după sine turburările din anii precedenți. Școala din Borgo-Prund de altmintrelea încă a suferit mult în acel timp.

Desființându-se la 1851 regimentul grănițăresc năsăudean, fondul de provente (regaliele), din care se susținuseră școalele noastre triviale, trecu în administrația organelor finanțare ale statului. Școalele însă remaseră și mai departe între condițiunile de mai înainte, trăgând numai acum sumele trebuincioase pentru întreținere, dela organele statului.

La 1858, când școalele ținutului nostru, s'au predat îngrijirii și conducerii respectivelor ordinariate confesionale, în ordinațiunea ministerială de dato 12 Martie 1858 privitor la școalele triviale se țice, că școala din Borgo-Prund are să fie supusă ordinariatului gr.-or. din Sibiu, iar școalele din Monor, Sângeorgiu, Telciu și Zagra ordinariatului gr.-cat. din Gherla. Totodată se țice în amintita ordinațiune, că în aceste școale limba de propunere să rămână cea germană, neeschidându-se însă întrebuițarea și altei limbi; apoi, că guvernul își rezervă dreptul de suprainspecționare, și că ordinariatele au să-i facă despre ele anumite rapoarte anuale.

Starea aceasta a ținut până la 1861, în care an li-se restituî celor 27 comune din valea Rodnei, precum și comunelor Nușfalău și Sântioana din valea Șieului partea lor din regaliele, ale căror venite sub graniță intrau în fondul de provente; și totodată în autograful preainalt de dato 27 August 1861 li-se impune comunelor, ca din regaliele restituite să poarte și de acum înainte toate acele spese, pe cari le purtaseră din ele pe timpul graniței.

Astfel cele 29 comune grănițăresci destinară $\frac{3}{4}$ părți din regaliele restituite, pentru scopuri școlare, sub numire de „fond școlastic central“ și hotărîră ca din el între altele să se susțină și să se reorganizeze și școalele triviale din Sângeorgiu, Telciu și Zagra; iar cele din Monor și Borgo-Prund, — în nădejdea că și celor 8 comune foarte grănițăresci din valea Bărgăului și celorlalte 7 din valea Șieului și Mureșului asemenea li-se vor restituî regaliele —, la timpul său să se prefacă în școale normale, asemenea școlii normale din Năsăud.

Planul de organizare al școalelor triviale, — luându-se între ele deocamdată și cele din Monor și Borgo-Prund —, s'a făcut de comitetul administrator al fondului școlastic central și s'a aprobat conform decretului regeșc de dato 4 Maiu 1864 Nr. 829 de cătră guvern cu data 15 Maiu 1864

Nr. 15,694*) Dispozițiunile principale ale acestui plan de organizare, compus pe baza ordinațiunei ministrului de culte și învățământ austriac Nr. 18,788 ex 1855, au fost următoarele:

Școalele triviale vor avea să rezolve problema celor dintâi trei clase ale școlii normale, astfel că școlarii, cari vor absolva vr'o școală trivială cu succes, să poată trece deadreptul în clasa a patra normală: deci planul de învățământ statorit pentru cele dintâi 3 clase normale va servi întru toate și pentru școalele triviale. Pentru a pute ajunge la acest scop, școalele triviale de până acum se vor uni cu școalele comunale din respectiva comună, formând împreună numai o școală cu trei clase și trei învățători, și adevă: școala comunală cu învățătorul ei va forma clasa I, iar cele două despărțeminte ale școlii triviale de până acuma, vor forma clasa II și III a nou organizatei școlii triviale, având a-se institui, pe lângă fostul învățător dela școala veche trivială, încă un nou învățător. Parochul local va fi catechetul școlii, iar cel mai destoinic dintre învățători va fi însărcinat cu împlinirea agendelor directorale. Învățătorul comunei se va salarisa și în viitor din partea ei; ceilalți doi învățători vor avea câte un salariu anual de 240 fl. v. a., cuartir în natură s'au bani de cuartir 30 fl. și lemne de foc sau bani 20 fl.; catechetul va fi remunerat pe an cu 60 fl., iar directorul cu 50 fl., fiind a se plăti aceste emolumente din fondul școlastic central.

În fine s'a statorit, ca limba de propunere să fie cea română, în care de altmintrelea se țineau prelegerile cam de prin 1860.

E de adaus aci, că intru-cât privesce speșele cu curățirea și ținerea în ordine a școlii, apoi speșele cu edificiul școlii, diferite reșchise, grădina școlii, etc., acele conform usului de mai înainte aveau să fie plătite din lada comunelor, cari pe timpul graniței aparțineau respectivei divisi, în cercul căreia s'a ridicat școala, și cari comune și trimeteau la aceea școală un anumit contingent de copii.

Școalele din Monor și Borgo-Prund — după-ce regaliile celor 8 comune foste grănițareșci din valea Bărgăului, și ale celor 7 din valea Șieului și Mureșului li-s'au restituit în 1872, — conform hotărîrei aduse de comunele grănițareșci în 1861 și 1862, — s'au putut reorganisa numai în 1872, prefăcându-se în școale normale cu 4 clase, asemenea școlii normale din Năsăud.

Astfel reorganizate au funcționat școalele noastre mai departe, conformându-se dela 1868 legilor școlare create de atunci incoace, iar la 1885, precum școala normală din Năsăud, așa și școalele normale din Monor și Borgo-Prund și cele triviale din Sângeorgiu, Telciu și Zagra, perđându-și caracterul confesional, au fost decretate școale poporale elementare fundamentale cu caracter comunal.

La 1890, în urma hotărîrei adusă de comisiunea și comitetul fondurilor școlastice năsăudene, în 23 Septembrie 1889, școalele foste triviale din Sângeorgiu, Telciu și Zagra au fost desființate.

*) Veđi la Istoricul școlii normale din Năsăud.

Înainte de-a spune motivele, cari au îndemnat pe comisiune și comitet să desființeze numitele școli, însemn aci, că această cauză preocupase deja lung timp pe bărbații ținutului nostru, mai ales pe cei ce se interesau de școli, de starea și progresul acestora. Încă de prin anii 1860—70 a început a se vorbi despre amintitele școli, că oare să se mai susțină ele ori să fie închise? Erau voci pro și contra, s'a discutat afacerea aceasta și în ȋiaristică, și de aceea pentru orientare află de bine să public aci unele păreri lansate în public.

Atsfel în ȋiarul „*Federațiunea*“, redactat de mult regretatul profesor universitar *Alesandru Roman* în Pesta, a apărut în Nr. 31 din 1871 un articol mai lung, datat din Năsăud, în care între altele se ȋic și următoarele:

„În districtul Năsăudului, pe valea Someșului, există în trei comune mari câte o școală trivială, înființate încă în timpul graniței, și reorganizate, pare-mi-se în anul 1864, fie-care cu două clase și cu doi învățatori. Aceste școli, e vorba, să se desființeze, și anume din motivul, că sunt puțin prunci în ele și poftesc multe spese. Poate nu veți crede, dar e adevăr, și asta o propun Români, și încă cu capete albe ca oaia. Ei Domnilor! A fost greu a le întemeia, dar a le desființa e foarte ușor. E mai ușor a le desființa decât a lua măsuri, ca în fie-care școală să fie cel puțin câte 100 de prunci, căci oameni a dat Dumnezeu destuli. Și oare care e scopul școlilor? Nu luminarea și cultivarea poporului? Oare nu D-Voastră a-ți lucrat pentru reorganizarea lor? Care V'a fost scopul atunci, l'am înțeles, și'l înțelegem și acum, când voiți a le desființa. Am dori să vedem, nu desființându-se, ci înmulțindu-se școlile, și în prima linie ridicându-se cu ori-ce sacrificii o preparandie în Năsăud, fără de care, e drept, că apoi nu ne trebuiesc nici celelalte școli mici“.

De altă parte pentru de-a arăta și părerea contrară, amintesc aci, că fiind provocate în 1878 de către judele cercual din Năsăud Nicolae Rus, comunele din jurul Zăgrei, ca conform usului vechiu, să trimită la școala trivială din Zagra contingentul lor de copii și să contribuie la repararea edificiului școlii, amintitele comune refuzară a satisface ordinului primit și înaintară o apelațiune vice-comitelui din Bistrița. În aceea apelațiune, între altele se ȋice, că școlile triviale și-au pierdut însemnătatea, mai ales după-ce conform legii de instrucție din 1868, în fie-care școală comunală se predau tot în limba română tot aceleași obiecte, ca și în școlile triviale; deci comunele nu-și mai trimit copii în școli triviale, și astfel nu pot fi obligate să contribuie la susținerea și repararea edificiului școlii.

În fine încă o voce din public. În Nr. 91 al „*Gazetei Transilvaniei*“ din 1882, într'un articol datat „de lângă Năsăud“ se ȋic următoarele:

„Pe mulți i-am auzit vorbind, și eu încă sum de asta părere, că școlile așa numite de batjocura nemților „triviale“, aflătoare în Sângeorgiu, Telciu și Zagra sunt superflue, deoarece ce nu mai corespond împrejurărilor din timpul graniței, unde se cereau tineri pentru suboficieri, și unde erau forțați tinerii din respectivele companii să frecventeze acele școli după absolvarea școlilor comunale. Astăȋi însă acele școli sunt frecventate numai și numai de pruncii respectivelor comune, cari și altcum în sensul legii ar fi obligate — dacă au mai mulți școlari ca 80, — să-și țină pe spesele lor mai mulți învățatori. De unde vine deci fondul central să susțină

cu spesele sale învățători și școale pentru Sângeorgiu, Telciu și Zagra? Atunci per analogiam ar putea aceasta să o pretindă și alte comunități mai impopulate din acest district, cum: Rodna, Șanț, Ilva-mare, etc., cari încă susțin din averea lor proprie câte doi învățători. Așa dar sumele considerabile, ce se spesează pentru acele școale, nu s'ar putea întrebuița pentru acoperirea altor lipse, de cari avem destule? Cu atât mai vârtos, căci fondul școlastic central mai susține în acest ținut două școale normale, bine organizate, și anume: în Borgo-Prund și Monor^a.

Și acum să vedem motivele, pentru cari comisiunea și comitetul fondurilor s'a vădut constrâns să desființeze amintitele trei școale. În hotărîrea adusă în ședința din 23 Septembrie 1889 se citează următoarele motive: 1. Scăderea venitelor fondului prin răscumpărarea regaliilor din partea statului în a. 1889, cu care ocaziune fondul central de facto a pierdut un venit anual de circa 15,000 fl. v. a. (30,000 cor.) 2. Cercetarea slabă a școalelor foste triviale, de copii din comunele învecinate, după-ce fie-care comună, începând din 1868, este obligată să-și grijască de creșterea copiilor sei, și nu poate fi obligată să-și dea copiii în școala satului vecin. Dar' nici chiar pe pruncii din respectiva comună, în care se afla școala trivială, nu-i trimiteau părinții la aceasta, ci în cea sătească confesională, sau precum în Telciu încă și în o a doua școală comunală, căci pe aceste erau obligați a le cerceta, iar' pe cea trivială, nu. 3. Fiind învățătorii dela școalele triviale toți bărbați mai înaintați în etate, era lipsă să li-se dea acum învățători ajutători, ceea-ce însemna spese duble pentru fondul susțitor.

Pe baza acestor motive, cum am dîs, la 1890 școalele foste triviale din Sângeorgiu, Telciu și Zagra au fost desființate și învățătorii lor pensionați, rămânând în funcțiune dintre cele 5 școale triviale, înființate pe timpul graniței, numai școalele numite la început triviale, mai târziu normale și în fine populare, elementare, fundamentale din Borgo-Prund și Monor, pentru a căror susținere fondul școlastic central din Năsăud destinează anual suma de circa 13,000 cor. și afară de aceasta se îngrijese fondul de întreținerea în regulă a edificiilor și grădinilor școlare.

E de amintit că din 1899 susține fondul în Monor și o școală agro-nomică de repetițiune, iar' în anul 1902 a început a clădi tot acolo un nou și corespunzător edificiu pentru școală.

Școlarii.

Cât timp școalele triviale au fost în comunele grănițeresei singurele institute de învățămînt, copiii intrau în ele în etate de 6—9 ani, iar' după-ce se înființaseră școalele naționale (comunale), mai întai le cercetau pe acestea, și numai apoi treceau în școala trivială, mai ales pruncii părinților cu stare materială mai bună. Contingentul de elevi, pe care erau quasi obligate să-l dea școalei triviale comunele aparținătoare respectivei diviziuni, în cercul căreia se afla școala, era la început: 50, adică 25 dela fiecare companie; iar' între 1840—45 el a fost redus la 40. Dar' numărul școlariilor era cu toate acestea diferit; mai de multe-ori în școalele din Sângeorgiu, Borgo-Prund și Zagra era mai mare, iar' în cele din Monor și Telciu, mai mic.

Din statistica lui *Benigni de Mildenberg* edată la 1815 în Sibiu, aflăm că în 1814, adecă încă înainte de strămutarea școalei din Maier la Sângeorgiu și a celei din Năsăud la Zagra, numărul copiilor, cari au cercetat cele cinci școale triviale, a fost 199. Iar' statistica lui *Hietzinger*, edată în Viena la 1823 ne arată că numărul școlărilor, în anii 1819, 1820 și 1821 a fost între 200—250. Mai târziu, prin anii 1840—50 școalele din Sângeorgiu și Borgo-Prund aveau aproape la 100 școlari, iar' după 1864, când cu școala trivială era împreună și școala poporală din respectiva comună, numărul școlărilor la cele mai multe dintre ele urca chiar la 130—150.

Din școalele triviale, elevii, cari voiau să învețe mai departe, treceau în cl. III-a eventual a IV-a a școalei normale din Năsăud.

Cu toate-că școalele triviale s'au înființat cu scopul ca din ele să iese indiviși apti de a fi buni suboficieri, primari sătesci etc., adecă oameni fără pretenție de a face cariere deosebite; totuși spre lauda acestor școale e demn să se amintească, că mulți elevi de a lor s'au făcut și oficieri, preoți, oficanți civili, ajungând la ranguri frumoase. Aceasta mai ales după organizarea din 1837, când în ele elevii primiau o instrucțiune mai solidă și temeinică.

Ca dovadă nu trebuie, decât să cetim, ceea-ce ne spune despre școalele triviale grănițeresci un bun și ager cunoscător al lor, în Nr. 70 al „*Gazetei Transilvaniei*“ din 1901. Iată:

„Erau înainte vreme școalele grănițeresci între Români, cari după originea și caracterul lor erau școale curat profesionale, cu o tendință bine definită. Nu numai, că tinerii își câștigau în ele cunoștințe de limbi străine și scrisoare frumoasă, pentru a deveni buni suboficieri de manipulație, dar în ele se tractau și multe alte chestiuni practice privitoare la agricultură și necesitățile vieții zilnice. Mulți bărbați de valoare au eșit din aceste școale, cari s'au distins pe terenul militar, civil, preoțesc etc. nu numai între grănițeri, ci și între negrănițeri. Ba, putem susține cu drept cuvânt, că ele nu au ramas mult înapoia gimnasiilor și colegiilor de pe acele timpuri, întru-cât aceste din urmă erau accesibile Românilor, fiind-că ele erau mai acomodate trebuințelor poporului nostru. Autorul acestor rânduri își aduce cu plăcere aminte, când colegii săi de școală, elevii clasei a 2-a și a 3-a din școala trivială, scriau și copiaua memoriilor și petițiilor către guvernatorul țerei, către ministerii și diferitele autorități civile și militare, pe cari ați nu este în stare să le facă un elev de liceu din cursul superior. Ba chiar moșul și strămoșul dînsului învețase, tot la școala grănițerească, limba germană, pe care o posedea perfect. Și aceste școale se numiau pe atunci secundare și triviale (cu 2 și 3 clase) și aveau numai câte un singur învățător, ori câte doi, și totuși rezultatele erau atât de mari, influința lor hotărâtoare, și se resimția peste 2—3 scaune (districte). De atunci, cu concursul lor mijlocit și nemijlocit, au ramas în us la grănițeri multe instituțiuni și așezăminte vrednice de imitat, de cari beneficiază comunele până în ziua de astăzi etc.“

Unificându-se, în sensul legilor școlare create dela 1868 incoace, instrucțiunea în școalele primare, părinții au început a-și da copiii numai în școalele comunale, și astfel școalele triviale nu erau cercetate decât de copiii respectivei comune, ba în multe casuri nici de aceștia. Astfel după

cum am spus și la alt loc, au fost închise școlile din Sângeorgiu, Zagra și Telciu, susținându-se numai cele din Monor și Borgo-Prund, în cari media școlarilor face pe an 300.

Din școlile acestea, precum din toate școlile elementare de aji, elevii, cari au voie să studieze mai departe, pot trece de-a dreptul în gimnasiu.

Mersul instrucțiunii și organelle superioare.

Obiectele propuse în școlile triviale grănițarești nășudene, în cei dintâi ani ai existenței lor, erau: religiunea din catechismul cel mare; învățarea literilor, cetit; scriere după dictat și caligrafie; cele patru operațiuni fundamentale matematice; legile școlare și vocabule germane, în 27 oare pe săptămână. Limba de propunere era cea română.

La 1827 s'a dat ordin dela locurile mai înalte, ca în fie-care Duminică să se repeteze cu școlarii ordinari materialul tractat peste săptămână; iar cu copiii, cari au absolvat școala trivială, și nu cercetează altă școală, să se țină Dumineca prelegeri de repetițiune, ca să nu uite cele învățate în școală.

La 1828 s'a dispus, ca și în școlile triviale ca și în cea normală, să se țină exerciții militare, și adecă în fie-care zi o $\frac{1}{2}$ oară.

Transformându-se la 1837 școlile triviale române în școlile germane cu limba de propunere germană, în ele se propuneau cam tot acele obiecte ca și în cl. I și II normală, punându-se pond pe studiul economiei, pentru care scop fie-care școală avea grădina sa, în care copiii se deprindeau în diferiții rami economici. Li-se țineau copiilor și prelegeri din istorie, geografie și istoria naturală, ca să aibă ceva cunoștințe și din studiile acestea.

Reorganizându-se la 1864 școlile noastre triviale, ca limbă de propunere iarăși s'a introdus cea română, și având acum fie-care școală câte 3 clase, s'a statorit și pentru ele planul de învățământ al celor dintâi trei clase normale. De aci încolo, dar mai ales după 1870, a început a intra pe încetul ca obiect de prelegere și limba maghiară, iar cea germană a tot pierde din teren.

Dela 1886 incoace nu s'a mai propus limba germană și s'a pus în praxă un plan compus conform planului de învățământ statorit la 1879 de guvern pentru școlile nemaghiare, care plan e observat și astăzi în școlile din Monor și Borgo-Prund.

În timpul cât a stat granița, și chiar și după aceea până prin 1886, precum la școala normală așa și la școlile triviale, se țineau câte două examene publice: unul iarna și altul vara prin Iulie, la cari elevii erau examinați din toate obiectele, și cei buni erau premiați cu cărți, eventual alte obiecte. După examene se dedeau copiilor ferii, cari țineau până în 15 Septembrie.

Cărțile de școală, dela înființarea școlilor și până circa la 1887, le cumpăra pentru copii fondul susțitor. Asemenea purta tot acest fond speșele pentru toate obiectele, mapele, instrumentele ce se întrebuințau la învățământ, și le poartă și aji pentru cele două școlile, cari mai există.

Organul superior, care avea să exerciteze inspecțiunea asupra școalelor triviale, pe timpul graniței: era comisiunea școlară, despre care am vorbit la istoricul școlii normale. Directorul școlii normale din Năsăud, numit director al tuturor școalelor de pe teritoriul regimentului, visita școalele triviale în fie-care an și făcea apoi raport amănunțit consiliului belic din Viena despre starea lor din toate punctele de vedere; asemenea rapoarta în fie-care an despre decursul examenelor, la cari era obligat să asiste în persoană.

Afară de aceasta școalele mai erau vizitate din când în când și de ofițeri din garnisoană, de ofițeri de inspecțiune și diferiți demnitari civili și bisericesci. Așa d. e. a fost vizitată școala din Sângeorgiu la 1842 de episcopul reformat din Cluj, *Ioan Antal*, care cu ocaziunea aceasta a dăruit copiilor premii.

Sub absolutism directorul școlii normale, care și atunci inspecționa școalele triviale, își înainta rapoartele, prin organele civile, ministerului austriac de instrucțiune, iar după 1858 școalele au stat sub inspecțiunea comitetului fondurilor școlare grănițarești, care își exercia inspecțiunea prin senatul școlar districtual și prin referenții școlari, numiți expres pentru scopul acesta. Afară de aceasta ca școale confesionale, ele erau inspecționate și de organele ordinariatelor din Gherla și Sibiu.

La 1886 perdându-și școalele triviale caracterul confesional și devenind școale populare elementare fundamentale, în conformitate cu legile școlare existente, preste fie-care dintre ele s'a instituit câte un curatorat, iar dela 1897 încoace școalele din Monor și Borgo-Prund stau sub inspecțiunea scaunelor școlare, cari au să se îngrijască despre toate trebuințele lor și despre aceasta să raporteze comisiunei administratoare a fondului central școlastic din Năsăud, prin inspectorul școlar comitatens.

Învățătorii.

La școalele triviale, pe timpul cât a stat granița, erau de regulă aplicați ca învățători foști elevi ai școlii normale și ai institutului militar din Năsăud, cari practisau aci cât-va timp pe lângă învățătorii amintitelor două institute, iar după deschiderea cursurilor pedagogice de 6 luni — despre cari vom vorbi la alt loc — le cercetau din timp în timp și pe aceste. Dacă însă era lipsă, învățătorii se recrutau și dintre sergenții regimentului sau dintre scriitori și alți slujbași mai mici. Cateheți erau totdeauna preoții locali. După 1850 toți învățătorii trebuiau să aibă cualificațiunea recerută, ascultând cursuri pedagogice.

Numirea se făcea până la 1851 pe basă de concurs public, și adevă până la 1819 de cătră comanda generală din Sibiu la recomandarea comandai regimentului, iar dela 1819 încoace numirea o făcea consiliul belic din Viena. Dela 1851 învățătorii erau numiți de guvernul din Sibiu, iar dela 1860 încoace îi alegea comitetul fondurilor și-i întăria ordinariatul din Gherla, despre ceea-ce acesta notifica apoi și guvernului. În fine dela 1885

incoace învățătorii fostelor școale triviale se alegeau și se aleg de comisiunea fondurilor școlastice din Năsăud și se aproabă de guvern.

Precum față de învățătorii școalelor normale așa și față de cei dela școalele triviale s'a susținut usul, ca numai după-ce vor servi 3 ani în mod provisor, să fie numiți definitiv, în care calitate apoi ei erau și sunt îndreptățiți și la pensie.

E de observat aci, că învățătorii celor cinci școale triviale, fiind ei aleși mai înainte intru-cât se putea dintre cele mai bune puteri pedagogice, și astfel având oare-care superioritate față cu învățătorii școalelor populare, erau încredințați de directorul școlii normale cu supraveghierea și controlarea învățătorilor sătesci, cari funcționau în cercul respectivei școale triviale. Se înțelege, că în timpul mai nou, după-ce toți învățătorii aveau calificățiune egală, iar' directorul normal nu mai era inspector general peste toate școalele de pe teritoriul fost grănițeresc, dispoziția amintită a eșit din valoare.

Până la 1864 fiecare școală trivială avea de regulă câte un învățător; iar' după organizarea făcută în acel an, afară de învățătorul școlii populare, care școală forma prima clasă trivială, funcționau la fie-care școală trivială încă câte doi învățători, dintre cari cel mai destoinic era încredințat și cu împlinirea agendelor directorale. Școalele din Monor și Borgo-Prund, după reorganizarea din 1872, au câte 3 și 4 învățători.

Ce privesce lefii și alte beneficii ale învățătorilor dela școalele noastre triviale, ele în decursul timpurilor au fost diferite. Astfel la înființarea școalelor triviale pentru fie-care învățător s'a satorit leafa anuală de 60 fl. mon. conv., locuință în natură și 6 stângini lemne de ars. La 1837 li-s'au urcat lefii la 120 fl., iar' între anii 1840—50 unii învățători trăgeau leafa de 150 fl., iar' alții de 180 fl. Catechetul avea remunerație 20—30 fl.

Cu ocasiunea organizării din 1864 s'a satorit pentru fie-care învățător leafa de 240 fl., apoi locuință în natură sau 30 fl. și lemne de ars sau 20 fl. Pentru catechet s'a satorit remunerațiune de 60 fl., iar' pentru director de 50 florini.

Când apoi la 1872 școalele din Monor și Borgo-Prund s'au prefăcut în școale normale, pentru învățătorii lor s'a satorit leafa de câte 400 fl. cât vor fi provisorii și 500 fl. de când vor fi numiți definitiv; afară de aceasta fie-căruia adaoșe decenale și 30 fl. bani de quartir; iar' directorului remunerațiune de 100 fl.

Leafa învățătorilor dela celelalte trei școale foste triviale la 1879 s'a urcat dela 240 la 300 fl. și adaoș decenal; iar' remunerația catechetului s'a satorit în 1875 cu 72 fl. — și așa au și rămas apoi până la desființarea acelor școale.

Dela 1897 catecheteii școalelor din Monor și Borgo-Prund au remunerațiune de câte 100 fl.; învățătorii dela 1901 incoace capătă și cincenalele satorite pe basa art. de lege XXVI. din 1893; iar' învățătorul, care propune în școala de repetițiune agronomică din Monor, dela 1899 capătă o remunerație anuală de 50 fl.

Afară de aceasta e de amintit, că până când a stat încă granița, învățătorii mai destoinici și harnici, pe lângă laude și recunoștințe, primiau din când în când și remunerațiuni de câte 40—50 fl. Dela 1851 incoace asemenea se bucurau învățătorii școalelor foste triviale câte odată de ajutoare mai mici în bani, așa d. e. la 1872 li-s'au votat din partea comitetului fondurilor ca adaos de scumpete 20% din leafă, apoi la 1874 învățătorilor din Sângeorgiu câte o remunerațiune de 50 fl. etc. Toate aceste sume însă, trebuie să recunoaștem, erau minime în raport cu activitatea ce trebuiau să desvolte și greutățile ce aveau ei să poarte.

La 1890, când au fost desființate cele trei școale foste triviale, învățătorii lor au fost trecuți în pensiune, exprimându-li-se din partea reprezentanților fondurilor susțitoare, recunoștințe pentru serviciile lor prestate pe terenul instrucțiunii. Acei învățători au fost: *Mihai Domide* și *Eremie Șorobetea* la școala din Sângeorgiu; *Ioan Miron* la școala din Telciu și *Ioan Drăgan* și *Macedon Man* la școala din Zagra.

În fine amintesc aci, că personalul învățătoresc dela școala fundațională din Monor, cu începutul anului 1902/903, consta din: *Vasile Onigaș*, director; *George Todoran* și *Grigore Romanessi*, învățători; *Simion Tanco*, catechet; iar' personalul dela școala din Borgo-Prund consta din: *Iacob Oanea*, director; *Paul Beșa*, *Ilarion Bosga* și *Eugenia Greav*, învățători și *Ion Dologa*, catechet.

Școale comunale naționale.

Istoricul.

Comanda regimentului grănițeresc năsăudean a căpătat în 1825 dela consiliul belic din Viena o ordinațiune, în care se recomandă înființarea de școale populare în comunele mai mari, în cari sunt mai mulți copii lipsiți de instrucțiune școlară. Conform acestei recomandări, la intervenirea comandei militare, și a directorului dela școala normală *Nistor Istrate*, s'au și înființat în 1826 școale în mai multe comune din granița noastră.

La 1827 într'un alt ordin s'a dispus introducerea școalelor de repetiție pentru copiii de 12—15 ani, iar la 1828 tot consiliul belic a dat ordin, ca să se înmulțească școalele comunale și ele să fie susținute deocamdată din venitele respectivelor comune, după-ce fondul de provente al regimentului nu ar fi în stare s'o facă aceasta.

În proximal an a sosit în fine rescriptul Maiestății Sale d. d. 18 August 1829, în care se dispune, ca să se înființeze școale populare în fie-care comună grănițerească. Tot în acel rescript se mai fac următoarele dispoziții: Școalele populare nou înființate să fie obligați a le cerceta toți copiii dela etatea de 7 ani în sus, și să învețe în ele cetit și scris în limba română, apoi ceva comput și religiune. Timpul de instrucție să dureze dela etatea de 7—12 ani, și apoi alți 3 ani să se țină cu copiii cursuri de repetiție în Dumineci și sârbători. Copiii mai diligenți și capabili pot să treacă din aceste școale în școalele erariale, adecă în școalele triviale sau în școala normală.

Astfel la 1830 aflăm în toate cele 14 comune grănițeresci *școale populare naționale (National-Gemeinde-Schulen)* susținute deocamdată din casele respectivelor comune, precum și din bani de școală, ce erau datoare să plătească toate familiile grănițeresci.

Ajungând la 1834 *Ioan Mărian* să fie directorul școlii normale din Năsăud și totodată director al tuturor școlii de pe teritoriul grăniței năsăudene, el ca om foarte ager de minte și prevădător îndată a înțeles și simțit, că existența școlii nou înființate trebuie asigurată prin înființarea de fonduri școlare. Și aceasta, ca nu cumva cu timpul, fiind școlii susținute din lățile comunelor, ele să fie prea mult espuse arbitriului organelor comunale, sau între împrejurări nefavorabile să fie chiar desființate.

Așa în 1836 Mărian începî negocieri în direcțiunea aceasta cu comunele, cari negocieri avură ca rezultat statorirea unor propuneri privitor la modalitățile înființării și administrării fondurilor școlare, și acele propuneri se înaintară în 1837 prin comanda militară, consiliului belic spre aprobare. Consiliul aprobă toate propunerile făcute în această cauză, ceea-ce se vede din următoarea ordinațiune a comandai generale din Sibiu:

Z. 2347. An das II Walachen Infant. Regiment. Über den Regimentsbericht vom 12 Jänner l. J. Nr. 2371 und seine Beilagen, betreffend die Verwaltung der kürzlich in's Leben getretenen Gemeinde-Schulфонde für die bessere Dotirung der Nationalschullehrer, hat man bei Gelegenheit des hierortigen diesfälligen Vortrags vom 3 Februar l. J. Z. 376 folgende Bemerkungen und Anträge der hohen Hoffstelle unterlegt... Diese vorliegenden hierortigen Anträge sind, wie das im Anschlusse abschriftlich mitfolgende h. Hoffkriegsräthliche Rescript vom 28 May l. J. B. 2087 darthut, durchgängig von der h. Hoffstelle genehmigt worden. Indem man das Regiment unter Rückschluss der Beilagen des Berichtes vom 12 Jänner l. J. Nr. 2371 und 22 August vor. J. Z. 2952 zur weiteren allgemeinen Publication und allseitigen Darnachachtung in Kenntniss setzt, wird der fernere Auftrag beigefügt, die diesfalls bestätigte Administrations-Modalität auf genante und unter der für die Gemeinde-Einkünfte und Cassen bestehenden Controlle mit vorzüglicher Gewissenhaftigkeit in Vollzug zu setzen, und die einzelnen Compagnien anzuweisen, dass der Richtigkeitsführung dieser Фонde eine gleichsame Sorgfalt zu widmen, und bei jeder vorkommenden partiellen Elocirung die gesetzliche Sicherheit, so wie für Pupillargelder gefordert wird und zu fordern seyn. Hermannstadt am 12 Iuly 1838. In Beurlaubung des commandirenden Herrn Generals: *Grueber* m. p. F. M. L.

Această ordinațiune a comunicat-o apoi comanda regimentului Năsăudean cu scrisoarea de dato 25 Novembre 1838 Nr. 2283 tuturor companiilor sale.

Dispozițiile statorite pentru înființarea și administrarea amintitelor fonduri au fost în liniamente principale următoarele:

1. Fie-care comună grănițarească va arênda dreptul său de cărciu-mărit pe timpul dela 29 Septembrie — 31 Decembre a fie-cărui an; drept, care până atunci era liber, adecă ori-care grănițer putea vinde beuturi spirituoase fără de nici o taxă sau arêndă. Din arênda întrată în acele trei luni, precum și din alte eventuale mijloace și ajutoare, își va înființa fie-care

comună câte un *fond școlastic comunal (Gemeinde Schul-Fond)*, din ale cărei interese cu timpul se va plăti leafa învățătorului comunal; se vor cumpăra cărțile necesare pentru toți copiii, cari vor frecventa școala; apoi se vor acoperi spesele avute cu materialul de scris și cu ori-ce rechisite școlare trebuincioase. Suma, la care au să se ridice acele fonduri, se statorosește: pentru 18 comune mai mari cu câte 4000 fl. m. conv., laolaltă 72,000 fl.; pentru 12 comune mijlocie cu câte 2500 fl. = 30,000 fl.; iar pentru 14 comune mai mici cu câte 2000 fl. = 28,000 fl. așa că suma totală a fondurilor nou înființate va fi 130,000 fl. m. c.

2. Conform ordinațiunilor primite comunele vor avé să sprijinească din toate puterile completarea acelor fonduri.

3. Până când venitele vr'unui fond din cas în cas vor ajunge la suma de 200 fl. aceștia în sume mai mici de câte 10—30 fl. să se împrumute grănițerilor din respectiva comună sau și din alte comune, pe lângă garanța pupilară prescrisă.

4. Fie-care fond să se administreze separat, și după sumele împrumutate să nu se ia 6, ci numai 5%, iar obligațiunile încheiate cu grănițerii debitori să se aștearnă comandai regimentului spre aprobare.

5. Îndată-ce capitalele împrumutate la privați vor ajunge într'o comună la suma de 200 fl. aceștia să se încasseze și prin mijlocirea comandai regimentului, să se cumpere obligațiuni de stat; procederea aceasta să se repete până-ce se va completa întreg fondul.

6. Interesele după capitalele plasate în obligațiuni și la privați să se împartă în fie care an în două părți, din cari o parte să se adaogă la capitalul inalienabil, iar cealaltă să se întrebuințeze pentru scopuri școlare, ca un ajutor, pe lângă banii de școală ce-i plăteau încă grănițerii.

7. Până la completarea fondurilor, spesele curente școlare să se acopere din banii de școală, încasați dela familiile grănițeresci; din interesele disponibile, amintite în p. 6; eventual din cassele comunale sau din noue repartiții pe grănițeri. Îndată-ce capitalul fondului va fi complet, să încete plățirea banilor de școală precum și încassarea tuturor ajutoarelor prestate de grănițeri și de cassele comunale în favorul fondului.

8. Despre toți banii de școală au să se poarte socotele separate, în cari să se facă evidente percepțiunile și erogatiunile. Socotelile au să le facă învățătorii și să le înainteze în fie-care an până în 31 Octobree, deodată cu socotelile comunale și cele bisericesci, despărțământului de conturi al regimentului, care le va censura, și la rëndul său va avé să le aștearnă spre revisuire organelor superioare.

9. Interesele destinate pentru acoperirea speselor curente școlare, în Octobree se vor induce în diarele casei comunale și de aici se vor acoperi diferitele trebuințe, se înlelege tot numai după aprobarea din partea comandai regimentului.

10. Să li-se împărțasească comunelor, că Majestatea Sa și autoritățile mai înalte doresc completarea cât mai grabnică a fondurilor; deci comanda

regimentului speră, că comandanții companiilor își vor da toată năsuința în această direcție, prin ceea-ce ei își vor câștiga merite deosebite, iar grănițerii vor avea din aceasta un mare folos. În fine se prevoacă antistiile comunale și preoții ca să promoveze cauza fondurilor școlare și să veghizie asupra administrării lor.

Astfel s'a pus basă la fondurile școlare, cari au fost o mare binefacere pentru grănițerii năsăudeni și ale căror roade mai bine se ved astăzi. De aceea cu recunoscință și venerațiune datoresce ținutul acesta directorului și vicarului Ioan Mărian, care cu un zel rar și cu o stăruința de fier a lucrat pentru realizarea problemei sale nobile, de-a asigura esistența școalelor noastre prin înființarea acelor fonduri.

Să nu creadă însă nimeni, că lucrul acesta a fost așa ușor de isprăvit, și că nu ar fi intimpinat mari greutăți, mai ales că s'ermanilor grănițeri prin înființarea fondurilor și școalelor li se adăugeau acum noue jertfe materiale, lângă celelalte multe jertfe prestate în bani și sânge pentru tron și patrie.

Pentru ilustrarea faptului acestuia voi cita dintr'un articol, apărut în Nr. 34 al „*Gazetei Transilvaniei*“ din 1882 numai următorul pasagiu :

Cred, că nu esagerez când ȳic, că dintre toate ținuturile locuite de Români, nici unul n'a adus atâte sacrificii pe altarul școlai, câte a adus fostul district al Năsăudului. Adevărat, că Românii din Brașov încă au făcut mult în privința aceasta ; dar să nu se scape din vedere, că sacrificiile Năsăudenilor se pot asemăna cu denarul văduvei din scriptură : din puțin ei au dat aproape tot. Locuind un teritor muntos, iernatic, în mare parte steril, ei trebuie să facă d. e. câte trei ȳile de plug, pentru ca toamna să poată aduna pe atâta porumb, cât adună locuitorul dela țeară după o singură ȳi de arătură. Și de câte-ori nu compromite o brumă timpurie munca lor dintr'o vară întreagă ? De câte-ori locuitorul din munte nu este nevoit a-și secera ovėsul în primăvara următoare, pentru-că în toamna trecută o ninsoare neașteptata i-a acoperit holda până la spice ? Pășune și fenații ce e drept au mai din abundență ; dar ce folos, dacă vitele lor stau câte șase luni din an la iesle, pe când pe câmpie de multe ori iarna abia ține 3—5 săptămâni. Afară de aceasta grănițerii au stat sub arme aproape 100 de ani ; în timpul acesta bărbații trebuind a face fel de fel de deprinderi și servicii militare, lucrurile economice erau lăsate adese în grija femeilor și a copiilor, în timp ce conlocuitorii Sași d. e. își căutau de afacerile lor. Din toate acestea urmează, că grănițerii în curs de 100 de ani n'au putut aduna la averi materiale. Și cu toate acestea sciiți ce au făcut ei pentru școalele lor ? Etc.

Cum vedem dar fondurile școlare pe timpul graniței s'au administrat sub controla organelor militare și ele conform normelor statorite cu timpul s'au tot mărit, așa că la desființarea regimentului starea lor era următoarea : bani gata : 1083 fl. 28 cr. ; în hârtii de valoare : 13,191 fl. ; în obligațiuni private : 8831 fl. 25¹/₂ cr. ; și în alte active : 2369 fl. 12¹/₂ cr. ; la olaltă : 25,474 fl. 66 cr.

Într'aceea Mărian, ca director al școalelor s'a îngrijit de mersul regulat al tuturor afacerilor școlare ; a ținut cursuri preparandiali, pentru de a prevedea școalele cu învățatori harnici și destoinici ; a mijlocit ca învățătorii să fie plătiți binișor, conform stărilor de atunci ; și a stăruit ca fie-care co-

mună să-și edifice local de școală, lângă care inomis trebuia să fie grădina economică, pentru de a deprinde pe copiii, pe lângă alți rami practici, mai ales în pomărit.

Sub Mărian, școalele noastre în toată privința au fost într'o stare atât de bună, încât nu e mirare, dacă le admirau chiar și străinii și dacă ele în fiecare an storceau lauda organelor superioare, chiar până și a consiliului belic și a monarhului. *Macedon Pop*, fostul preposit capitular din Gherla, în opșorul seu despre activitatea vicarilor năsăudeni dice, că „școale ca ale lui Mărian nu au fost, și nici nu știu când vor fi“; iar prepositul *Ioan Papiu*, răposat de curând, într'un studiu istoric privitor la școalele romănesci dice: „Îmi aduc aminte din anii trecuți, când eram la Năsăud, cum îmi spuneau oamenii despre activul și zelosul bărbat, răposatul vicar Mărian, pe care cu asemenea pas îl urmă și dl preposit din Gherla (*Macedon Pop*), până ce fu acolo, pentru bunăstarea școalelor comunale. Și oare unde au fost mai bune școale, decât la grănițerii nostri romăni?“

Au urmat apoi anii 1848—49, în cari școalele populare au suferit într'atâta, încât numai foarte târziu după aceea s'au putut reculege. S'au causat o mulțime de stricăciuni la edificie școlare, s'au nimicit grădini de pomărit, așa că după datele, ce le avem la mână, din grădinile școalelor grănițeresci năsăudene în acei ani, au perit cu totul peste 20,000 pomi; mulți învățători și-au părăsit posturile și copiii nu umblau la școale, deoarece trebuiau să isprăvească lucrurile pe acasă în locul părinților, cari erau eșiți la arme cu regimentul.

După încetarea mișcărilor din amintiții ani, pe încetul începură din nou prelegerile în cele mai multe școale; în unele însă se continuară numai în anii următori.

Cum amintisem și la alt loc, îndată cu sfirșitul anului 1849, noul guvernor militar și civil al Ardealului, *Br. Lud. Wohlgemuth* între alte instrucțiuni căpătă una și privitor la redeschiderea școalelor și înființarea de noue școale pentru Romăni. Spre acest scop fu trimis prin țeară și comisarul ministerial *cav. Heufler*, care avea ordin să se pună în înțelegere cu episcopii și consistoarele și să le comunice, că noul regim privesce cauza instrucțiunei populare ca o cauză comună a statului și a bisericei, cari împreună au să lucre pentru bunăstarea școalelor. Tot cu această ocaziune statorî guvernul, că: afacerile interne școlare, adevă mersul instrucțiunei și disciplina, să cadă în competența organelor bisericesci, adevă a preoților ca directori locali, a protopopilor ca inspectori cercuali sau districtuali, și a ordinaratelor ca autorități școlare diecesane; iar afacerile externe, precum cele materiale și suprainspecțiunea, să cadă în competența autorităților politice, și a nou numiților consiliari școlastici.

Școalele populare din granița noastră, după desființarea regimentului în 1851, nu mai steteau sub organele militare, ci ele erau conduse de directorul normal din Năsăud și supraveghiate de organele politice, până la 1858, când apoi se regulă definitiv raportul dintre ele și autoritățile confesionale.

În timpul dela 1850—60 guvernul a emis o mulțime de ordinațiuni privitor la afaceri școlare, dintre cari cele mai însemnate au fost: una d. d. 13 Maiu 1857, Nr. 6813 privitor la cercetarea școalelor populare; alta d. d. 8 Maiu 1858 Nr. 9561 privitor la instituțiunea inspectorilor civili de școale; apoi cea d. d. 16 Novembre 1858 Nr. 17,656 privitor la plantarea și cultivarea pomilor în grădinile școlare. Cu toate acestea trebuie să mărturisim, că școalele noastre populare în deceniul acesta, precum și câțiva ani încă din deceniul următor nu prea au făcut progrese, din cauza stărei anormale, ce domnia în țeară; apoi și din cauza, că după turburările din 1848/9 mulți învățători își părăsiră posturile, fiind prea slab dotați, iar copiii nu prea cercetau școala, fiind-că între economi era mare lipsă și sărăcie.

Intru cât privesce fondurile școlare, acelea după desființarea regimentului în 1851, conform hotărîrii comunelor grănițarești, aveau să se întrebuințeze și mai departe spre scopul, pentru care au fost înființate, și de aci încolo, până la 1868, ele au fost administrate de antistiile comunale, sub controla autorităților politice și a comitetului și comisiunei fondurilor școlastice din districtul Năsăudului. Au fost însă privite de fonduri confesionale, și după trecerea definitivă a școalelor populare din granița noastră la confesiuni ele au purtat numirea de „*fonduri școlastice confesionale gr. cat. și gr. or.*“

În fie-care an până în luna Octobree se încheiau socotelile fondului din fie-care comună, apoi, subscrise de primar, notar învățător și revêdute de preot, se așterneau comisiunei fondurilor. Este adevărat, că în timpul acesta în mai multe comune s'au purtat socotelile cam superficial și nesact, așa că comisiunea din Năsăud adese-ori era silită să recurgă la intervenția organelor politice.

În multe comune era mare lipsă și sărăcie, așa că banii pentru școală intrau foarte slab și neregulat. A mai urmat apoi o mare neregularitate și din faptul, că după 1850 comunele nu-și mai primiau interesele după capitalele plasate în obligațiuni de stat, și pe lângă toate că comisiunea fondurilor năsăudene de repetite-ori a făcut pași la organele competente financiare ca să li-se plătească comunelor interesele restante, totuși aceasta numai în 1865 s'a întemplat.

Cu toate acestea însă fondurile școlare în continuu cresceau, așa că pe lângă hârțiile de valoare, ce le aveau comunele mai subscriseră și suma de 30,340 fl. în contul împrumutului național din 1854, și interesele tuturor acestor hârții de valoare intrau în fondurile școlare ale singuraticelor comune.

La 1858, conform ordinațiunei ministeriale d. d. 22 Martie 1858, se regulă raportul dintre școalele populare de pe teritorul graniței noastre și ordinariatele confesionale așa, că: școalele din șase comune de pe valea Bărgăului, adică din Borgo Prund, -Suseni, -Mijloceni, -Joseni, Borgo Rus și Borgo-Bistrița au fost supuse ordinariatului gr.-or. din Sibiu; iar toate școalele din celelalte comune aflătoare pe teritorul fost grănițeresc năsăudean, ordinariatului gr. cat. din Gherla, fiind privite de acum înainte ca școale curat confesionale.

În amintita ordinațiune se mai ține, că edificiile școlare și tot ce se ține de acestea au să fie date în seamă pe lângă inventar respectivelor organe confesionale; apoi că guvernul își rezervă și de acum înainte dreptul de suprainspecțiune a școalelor, despre starea cărora ordinariatele în fiecare an să-i facă anumite rapoarte; în fine se recomandă comunelor să țină școalele în stare bună, să nu scurteze pe învățători în salare, și peste tot să sprijinească din toate puterile cauza școlară.

Cu toate acestea, chiar și după trecerea la confesiuni, starea școalelor noastre nu putem ține, că ar fi fost chiar înfloritoare până către 1870, când ea apoi eărăși începând a lua un avânt îmbucurător.

(Va urma.)

SCIINȚĂ, LITERATURĂ ȘI ARTĂ.

Bibliografie.

„*Enciclopedia Română*“, editată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român, de Dr. C. Diaconovich. (Sibiiu, Editura W. Krafft).

Din această mare publicațiune s'a terminat la începutul lunii Februarie fasc. XXIX, care cuprinde articolele *Ridichea-Sabini*, și este fără îndoială cea mai de valoare parte a scrierii de care vorbim. Anume în acest fascicol găsim articolele cele mai de interes pentru publicul nostru: *Români, limba și literatura română și România*, căror redacțiunea le-a dat toată atențiunea posibilă și pe cari le-a redigat cu ajutorul unui număr considerabil de autori de competență recunoscută în specialitatea lor — cu toată atențiunea posibilă.

Istoria Românilor e tractată de valorosul profesor universitar Dr. D. Onciul, într'un vast studiu, care trece chiar peste limitele ce i-le impune caracterul unei publicațiuni enciclopedice, dar a cărei extensiune este pe deplin justificată prin importanța chestiunii ce tractează.

Limba și literatura română încă și-a găsit un distins interpret, pe binemeritul profesor M. Străjan, iar articolul *România*, care ocupă nu mai puțin decât 70 columne, numără între autorii sei un întreg stat major de forțe literare. Partea geografică în cea mai mare parte are de autor pe D. Colonel Iannescu, cea mai competentă autoritate ce o avem pe acest teren; geologia și capitolul despre Mine este lucrat de Dr. Popovici-Hatzeg, Clima de prof. Murgoci, Flora de A. Procopovici și Fauna de prof. Pop. Voitesci, tot puteri de valoare recunoscută. Ilustrul prof. Dr. Felix a scris capitolele Populațiunea, Filantropia și stările sanitare, Dr. G. Maior despre Agricultură, Dr. Gr. Antipa despre pescării, iar zelosul economist I. I. Nacian a lucrat capitolele Industria, Comerțiu, Comunicațiune, Finanțe

și Datoria publică; autorul părților referitoare la constituțiune, administrațiune, jurisdicțiune și imparate este distinsul jurist *B. Voinescu*, despre biserici a scris eruditul *Carol Auner*, despre armata română valorosul scriitor militar *Colonel Aronovici*, iar istoria României a lucrat-o ilustrul *Xenopol*. Aceste nume sunt cea mai deplină garanție, că articolele despre Români, limba și literatura lor și despre România (cari laolaltă au o estensiune de 8000 șiruri), se pot considera ca cea mai valoroasă monografie ce s'a scris până acum asupra acestui obiect.

Această parte a publicațiunii este înzestrată cu o excelentă *hartă a țărilor locuite de Români*, confecționată în renumitul stabiliment *Brockhaus* din Lipsca anume pentru „Enciclopedia Română“. Deoarece-ce pân' aci nu a existat o asemenea hartă pe deplin corespunzătoare, redacțiunea Enciclopediei a trebuit să o pună în lucrare pe base cu totul noue, și în urma studiilor amănunțite ce au trebuit să premeargă acestei lucrări, harta care a reclamat jertfe extraordinare, încât costă mai multe mii de coroane, se va pute termina abia în decursul lunei Martie 1903. Din această cauză fasc. XXIX, deși pe deplin tipărit, se va pute expedia abonaților numai cu o întârziare de câte-va săptămâni, deodată cu fasc. XXX, care va cuprinde aproape întreaga literă *S* și se va încheia la finea lui Martie a. c.

Afară de materiile pân' aci amintite fasc. XXIX cuprinde încă o serie de articole de interes deosebit. Amintim între aceste: articolele biografice românesce *Riria* (de *A. D. Xenopol*), *Riurean*, *Robescu*, *Roman*, *Romanul* (*Mir* și *Zilot*), *Romnicean*, *Roșca*, *Rosetti*, *Roșu*, *Rosnovan*, *Rotariu*, *Ruset*, *Russ*, *Rusu*, *Ruxanda*, etc., apoi în materie istorică: *Roman imperiul* (de prof. *Floru*), *Rușii* (*bucov.*) de *Sbiera*, *Roman Episcopia* de *C. Auner*, în ramul filologiei: *Rusa*, *limba și literatura* de *Dr. I. Popovici* (*Viena*), *Rotacism*, *Rösler*, etc.

Afară de fasc. XXX, care se află acum sub tipar, publicațiunea va mai cuprinde încă 2 fascicole, cari se vor edita în decursul verii, astfel că monumentală operă a Asociațiunii preste câte-va luni va fi pe deplin terminată.

„Enciclopedia Română“ se poate prenumera la „Asociațiunea pentru literatura română și cultura poporului român“ în Sibiiu (*str. Morii Nr. 8*), ori la editorul *W. Krafft*, tot în Sibiiu, și costă *K 2*— de fascicol, deci publicațiunea întreagă în total *K 64*—, iar legată în 3 volume *K 73*·60. Abonamente se primesc numai pentru publicațiunea întreagă.

Pentru abonamente ce se vor achita *deodată, anticipativ*, editura acordă până la finea lunei Iunie 1903 un preț redus de *K 60*— pentru publicațiunea întreagă. După terminarea „Enciclopediei Române“, ea se va vinde cu un preț urcat.